

6/2005

Samfunnsspeilet 6/2005 – 19. årgang

Samfunnsspeilet presenterer aktuelle analyser om levekår og livsstil. Samfunnsspeilet kommer ut seks ganger i året og gir viktig informasjon om sosiale, demografiske, økonomiske og kulturelle endringer i samfunnet. Samfunnsspeilet henvender seg til deg som er samfunnsengasjert, og til deg som har bruk for å kjenne det norske samfunnet i jobben din. For studenter og skoleelever er tidsskriftet en nyttig kilde som fyller tomrommet mellom lærebøker og dagspressen.

Redaksjon:

Johan-Kristian Tønder (ansv. red.),
Dag Ellingsen (red.) (dae@ssb.no), Mads Ivar Kirkeberg, Trude Lappegård, Tor Morten Normann, Elisabeth Nørgaard, Jorun Ramm og Hege Kristin Fossler Pedersen.

Redigering:

Liv Hansen, Anne Skarateppen, Else Efstestad, Kirsten Aanerud og Iris Stenseng.

Design: Siri E. Boquist.

Trykk: Lobo Media.

Omslagsfoto: Siri Boquist

Priser: Per år kr 330,- (institusjoner),
kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Internett: <http://www.ssb.no/>

ISSN 0801-7603.

ISBN 82-537-6895-8 Trykt versjon.

ISBN 82-537-6896-6 Elektronisk versjon.

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning. Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.

Hva skal barnet hete? Det blir gjerne fars etternavn <i>Kenneth Aarskaug Wiik</i>	2
Duracell-økonomen <i>Hege Kristin Fossler Pedersen</i>	7
Befolkningsstatistikk: Klare geografiske forskjeller i levealder mellom bydeler i Oslo <i>Kirsten Enger Dybendal og Halvard Skiri</i>	18
Husholdningenes elektrisitetsforbruk til ulike formål: Mindre til oppvarming enn tidligere antatt <i>Bodil M. Larsen og Runa Nesbakken</i>	28
Skilsmisser i registrerte partnerskap og ekteskap: Partnere skiller seg oftest <i>Turid Noack</i>	32
Levekårsundersøkelsene 1997-2004: I familiefasens vold <i>Reid Jone Stene</i>	37
Siden sist	46

Det blir gjerne fars etternavn

Lille Emma ligger i krybben. Hun er fire dager gammel, og må snart ha et etternavn. Mor og far har ikke bestemt seg for om hans eller hennes etternavn er best. Men, selv om nordmenns navneønsker varierer med bosted og utdanning, tyder resultatene fra denne undersøkelsen på at de nybakte foreldrene velger fars navn.

Kenneth Aarskaug Wiik

Undersøkelsen

Spørreundersøkelsen *Fremtidsplaner, familie og samliv* (FFS 2003) ble gjennomført av Statistisk sentralbyrå våren 2003 med støtte fra Norges forskningsråd. 6 317 kvinner og menn med minst en norskfødt forelder deltok. Kvinnene var i alderen 20-44 år (født 1959-1983), mens mennene var 23-47 år gamle (født 1956-1980). Respondentene fylte selv ut spørreskjemaet. Utvalget var landsrepresentativt med et frafall på 37 prosent, noe som ikke er en uvanlig frafallsprosent i denne typen postale studier. Informasjon om respondentenes bosted og utdanning er hentet fra SSBs registre.

I store deler av forrige århundre overtok kvinner automatisk ektemannens etternavn, og hovedregelen var at barn fikk farens etternavn. Først i 1979 ble kvinner og menn likestilt ved valg av etternavn. I dag må kvinner og menn melde fra dersom de vil bytte navn ved ekteskapsinngåelsen, og i tilfeller der foreldrene ikke har felles etternavn velger foreldrene selv hvilket etternavn barnet skal ha (NOU:1 2001).

Likevel viser en nyere undersøkelse (Noack og Wiik 2005) at så mange som 8 av 10 norske kvinner valgte mannens etternavn da de giftet seg, enten ved kun å bruke hans navn (34 prosent) eller å beholde sitt eget etternavn som mellomnavn (46 prosent). Til sammenlikning endret kun syv av hundre norske menn etternavn i forbindelse med at de giftet seg.

Basert på data fra spørreundersøkelsen *Fremtidsplaner, familie og samliv* fra 2003 (se boks om undersøkelsen), retter vi i denne artikkelen søkelyset mot kvinners og menns holdninger til valg av barns etternavn. Følger vi nordmenn et like tradisjonelt mønster når det gjelder navneønsker på våre barns vegne som vi gjør når vi gifter oss? Eller har et endret lovverk og likestilling på en rekke andre samfunnsområder endret våre holdninger til hvilket av foreldrenes etternavn barn bør bruke? Er noen befolkningsgrupper eventuelt mer tradisjonelle i sine navneønsker enn andre?

Fars navn bør være til sist

Når vi stiller spørsmålet om hvilket etternavn det er best å gi barn, svarer det store flertallet farens etternavn. Tre av ti nordmenn velger bare farens navn, mens fire av ti vil gi barn begge foreldrenes navn med farens til sist. Med andre ord foretrekker til sammen rundt tre fjerdedeler (72 prosent) å gi barn fars navn, eller å kombinere det med mors etternavn som mellomnavn. Langt færre velger mors navn; én av hundre synes kun mors navn bør brukes, mens seks av hundre går for begge foreldrenes etternavn med morens navn som etternavn og fars som mellomnavn (se figur 1).

Skiller vi mellom kvinner og menn, ser vi at kvinner er noe mer positivt innstilt til å føre mødrenes etternavn videre til barna enn menn, og vice versa. Nesten hver tiende kvinne synes barn bør overta morens etternavn, enten ved at barnet bare får bare morens navn (2 prosent), eller i en sammenstilling med farens etternavn som mellomnavn (7 prosent). Fem av hundre menn deler ønsket om å gi barn begge foreldrenes etternavn i denne rekkefølgen, mens én av hundre menn favoriserer morens etternavn. Blant mennene er det mest populært å velge kun farens navn (39 prosent). Til sammenlikning er 25 prosent av kvinnene av samme oppfatning (se figur 1).

Kjønnsforskjellene blir mindre klare dersom vi konsentrerer oss om dem som helst ser at barna har en tilknytning til begge foreldrenes navn, men fortsatt med fars navn til sist. Av figur 1 ser vi at noe flere kvinner enn menn (henholdsvis 42 og 37 prosent) er tilhengere av en slik løsning med mors navn som mellomnavn og fars som etternavn. Å ta i bruk begge foreldrenes etternavn i denne rekkefølgen er dermed det de fleste kvinnene foretrekker.

Nordmenn ønsker like navn i familien: Kun 2 prosent av kvinnene og 3 prosent av mennene mener at barn av samme foreldre bør få forskjellige etternavn.

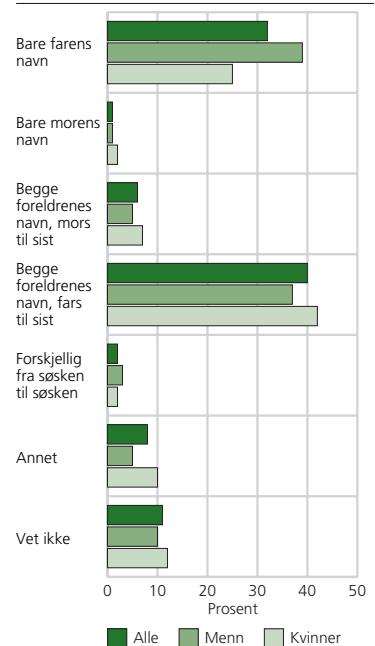
Ti av hundre kvinner og fem av hundre menn har krysset av for "annet" i spørreskjemaet. Bak dette svaralternativet skjuler det seg mange forslag (ikke vist). Noe under halvparten lar estetiske hensyn veie tyngst, og foreslår å bruke det av foreldrenes etternavn som er minst vanlig, eller det de synes er finest. En annen gjenganger er å bruke begge foreldrenes etternavn, men i den rekkefølgen som klinger best. I annet-kategorien finner vi også mange som fastholder at foreldrene bør ha det samme etternavnet, og at barna arver det fellesnavnet.

Om lag én tiendedel av norske menn og kvinner har ikke tatt stilling til spørsmålet om valg av barns etternavn (se figur 1).

Ulik utdanning, ulike navneønsker

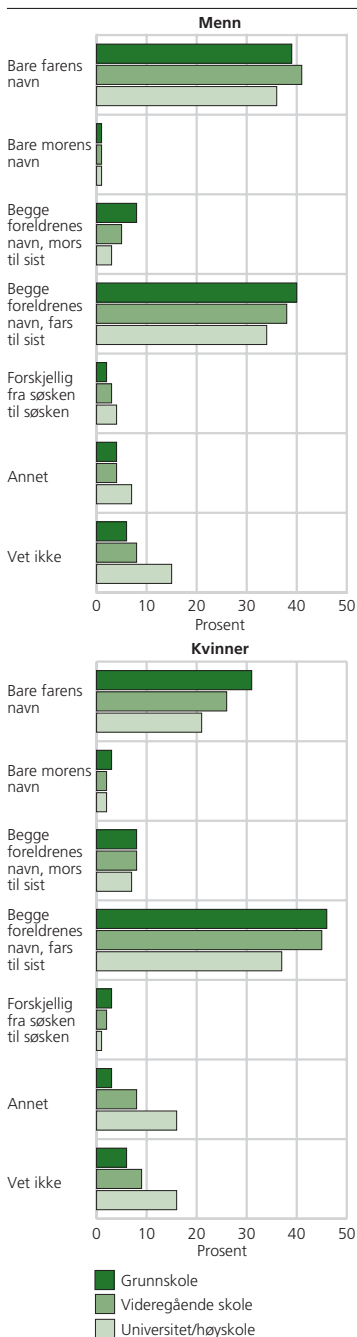
Personer med universitets- eller høyskoleutdanning er gjennomgående mindre positive til å gi barn farens etternavn enn de med et lavere utdanningsnivå (grunnskole eller videregående skole). Disse utdanningsforskjellene er tydeligst blant kvinner. Som vi ser av figur 2, vil to av ti universitets- eller høy-

Figur 1. Kvinners og menns holdning til valg av barns etternavn. Prosent

Kilde: Fremtidsplaner, familie og samliv 2003, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. Kvinner og menns holdning til valg av barns etternavn, etter utdanning. Prosent

Kilde: Fremtidsplaner, familie og samliv 2003, Statistisk sentralbyrå.

skoleutdannede kvinner at barn skal overta kun farens navn, sammenliknet med tre av ti grunnskoleutdannede kvinner.

Å kombinere morens etternavn som mellomnavn og farens som etternavn er likevel det mest populære alternativet for kvinner i alle tre utdanningsgruppene. Prosentandelen som mener at barn skal ha begge foreldrenes navn med farens til sist varierer mellom 46 og 37 hos henholdsvis grunnskoleutdannede og høyt utdannede kvinner.

Mennene er mer samstemte i sine navneønsker enn kvinnene. Men, i likhet med kvinnene, er det de med grunnskole og videregående utdanning som ser det som mest naturlig at barna bruker farens etternavn. Syv av ti høyskole- eller universitetsutdannede menn vil gi barn fars etternavn (kun farens eller med morens som mellomnavn). Til sammenlikning mener åtte av ti menn i de øvrige utdanningsgruppene at dette er best (se figur 2).

Samtidig har så mye som én tredjedel av de høyt utdannede kvinnene enten ikke tatt stilling til spørsmålet om barns etternavn (16 prosent), eller de foreslår andre løsninger enn de oppgitte (16 prosent).¹ Andelen som ikke vet, eller som foreslår andre alternativer, er dermed nesten dobbelt så stor blant høyt utdannede kvinner som blant kvinner med videregående utdanning, og hele tre ganger den til grunnskoleutdannede kvinner. Disse to svaralternativene er mest valgt også av høyt utdannede menn; nær dobbelt så mange menn med høyere utdanning er i tvil, eller kommer med egne forslag sammenliknet med andre menn.

At populariteten til fars etternavn synker med utdanningsnivå betyr altså ikke at oppslutningen om mors etternavn øker tilsvarende. Blant mennene er det snarere tvert i mot: halvparten så mange menn med universitets- eller høyskoleutdanning (4 prosent) som grunnskoleutdannede menn (9 prosent) vil gi barn morens etternavn eller begge foreldrenes etternavn med mors til sist. Uansett utdanningsnivå er rundt én tiendedel av kvinnene positive til å gi barna morens etternavn, eller å kombinere det med farens som mellomnavn (se figur 2).

Oslokvinner er minst tradisjonelle

Det er store regionale variasjoner i oppslutningen om de ulike etternavnsalternativene. Av tabell 1 ser vi for det første at rogalendinger og personer fra Agderfylkene er mest innstilt på å gi barn kun farens etternavn. Så godt som halvparten av mennene og noe færre kvinner bosatt i disse fylkene heller mot dette alternativet. Blant mennene er oppslutningen om å gi barn kun farens etternavn lavest på Vestlandet, og blant kvinnene er den minst i Oslo og Akershus: vel tre av ti menn fra Vestlandet og to av ti kvinner bosatt i hovedstadsregionen synes det er mest nærliggende å gi barn farens etternavn.

Med en prosentandel som varierer fra 37 i Nord-Norge til 45 på Østlandet el- lers og på Vestlandet, er mors navn som mellomnavn og fars navn som etternavn det mest populære alternativet blant kvinner over hele landet. Grovt sett foretrekker rundt en tredjedel av mennene det samme. Ser vi bort fra vestlen- dingene, som har denne kombinasjonen av foreldrenes navn som sitt første- valg, er dette norske menns klare andrevalg.

Andelen som favoriserer morens etternavn er forholdsvis lav i alle deler av landet. Kvinner bosatt i og rundt hovedstaden er mest positive til en slik løsning, men svært få ser for seg at barna bare overtar morens navn. Det er mer i vinden å velge begge foreldrenes navn med morens til sist, noe som rundt en av ti hovedstadskvinner foretrekker. Også i Nord-Norge mener mange kvinner at morens etternavn i den ene eller andre konstellasjonen er best, men i likhet med kvinner fra Oslo og Akershus går flesteparten inn for å ta i bruk både mors og fars navn med farens som mellomnavn (se tabell 1).

Kvinner og menn bosatt i hovedstadsregionen er mest i tvil eller kommer med egne forslag, som for eksempel å velge det minst vanlige etternavnet. I den andre enden finner vi personer fra Rogaland og Agderfylkene, som i større grad ser ut til å slå seg til ro med alternativene gitt i spørreskjemaet.

Tradisjonen tro?

Norske kvinner og menn er forbausende samstemte i sine syn på hvilket av foreldrenes etternavn barn bør få. Størstedelen foretrekker farens etternavn, enten alene eller sammen med morens som mellomnavn. At kvinner bytter til mannens etternavn ved ekteskapsinngåelsen, og at barn får farens etternavn, kan ses i sammenheng med en tradisjon der mannen anses som familiens overhode (Johnson og Scheuble 2002). Derfor er det kanskje ikke så overraskende at det er mannens navn som føres videre til neste generasjon.

Kvinnene og mennene er imidlertid uenige om bruken av mors navn som mellomnavn: nesten dobbelt så mange menn som kvinner synes det er best at kun farens navn føres videre til barna, mens størstedelen av kvinnene satser på morens navn som mellomnavn. Selv om barnet får morens navn som mellomnavn, og hennes etternavn derfor ikke har noen åpenbar "funksjon" i offentlig sammenheng, kan det være viktig sosialt og av betydning for morens identitet og tilhørighet til egen slekt.

Tabell 1. Kvinners og menns holdning til valg av barns etternavn, etter bosted. Prosent

	Kvinner						
	Hele landet	Oslo og Akershus	Østlandet ellers	Agder og Rogaland	Vestlandet	Trøndelag	Nord-Norge
Bare farens navn	25	18	26	33	22	30	24
Bare morens navn	2	2	2	2	1	1	3
Begge foreldrenes navn, mors til sist	7	11	6	4	8	7	7
Begge foreldrenes navn, fars til sist	42	38	45	43	45	42	37
Forskjellig fra søsken til søsken	2	2	1	2	2	1	3
Annet/vet ikke	22	29	20	16	22	19	26
N	3 229	735	833	515	587	306	353
	Menn						
	Hele landet	Oslo og Akershus	Østlandet ellers	Agder og Rogaland	Vestlandet	Trøndelag	Nord-Norge
Bare farens navn	39	35	42	49	32	42	39
Bare morens navn	1	1	1	1	-	1	1
Begge foreldrenes navn, mors til sist	5	5	4	5	5	3	7
Begge foreldrenes navn, fars til sist	37	35	37	32	44	38	31
Forskjellig fra søsken til søsken	3	3	3	1	4	2	4
Annet/vet ikke	15	21	13	12	15	14	18
N	2 948	638	760	420	531	281	318

På de øvrige svaralternativene er kjønnsforskjellene mindre klare, men vi merker oss at særlig mange kvinner, og da spesielt de med universitets- og høyskoleutdanning, har krysset av på annet-alternativet. Ofte favoriseres de uvanlige og "pene" etternavnene, noe som nok bekrefter at valg av barns etternavn også kan være et spørsmål om smak og behag. At det i tillegg er flest kvinner som kommer med alternative forslag, kan bety at problemstillingen engasjerer kvinner mer enn menn.

¹ Størstedelen av disse kvinnene foreslår å avgjøre navnevalget ut fra smak og behag: tre fjerdedeler vil bruke det minst vanlige etternavnet, det som er "penest" eller passer best med barnets øvrige navn (ikke vist).

² Kravet som stilles til samboere er at de enten har bodd sammen i minst to år, eller at de har felles barn (lov om personnavn).

Referanser

Lov 2002-06-07 nr.19: Lov om personnavn (navneloven). <http://www.lovdatab.no/all/hl-20020607/019.html> (30.03.2005).

Noack, T. og K. Aa. Wiik (2005): Navnevalg ved giftermål: Likestillingens siste skanse? *Samfunnsspeilet* 5, 2005, s. 2, Statistisk sentralbyrå.

NOU (2001:1): Lov om personnavn. Tradisjon, liberalisering og forenkling, Oslo: Statens forvaltningstjeneste.

Johnson, D. R. og L. K. Scheuble (2002): What should we call our kids? Choosing children's surnames when parents' last name differ, *Social Science Journal*, 39 (2002): 419-29.

Dessuten varierer nordmenns holdninger til hvilke(t) av foreldrenes etternavn barn bør bruke med hvor i landet de bor. Dersom vi godtar at det å velge bare fars etternavn uttrykker tradisjonelle holdninger, peker menn fra Agderfylkene og Rogaland seg ut som særlig tradisjonstro. Kvinner fra Oslo og Akershus velger sjelden fars etternavn alene og ønsker oftest å benytte mors navn. Derfor kan de betegnes som minst tradisjonelle. Også andelen som kommer med egne ideer, eller som ikke har noen bestemt mening om barns etternavn, er størst i hovedstadsområdet og lavest i Agderfylkene og Rogaland. Dette bekrefter inntrykket av at våre navneskikker er lokale og at de er mer seiglivet i noen områder enn andre.

Ellers er det viktig å understreke at spørsmålet vi har stilt i denne undersøkelsen er hypotetisk, noe som kan forklare de relativt store "vet ikke"-andelene. Vi vet heller ikke hva mennene og kvinnene med barn faktisk har valgt, selv om det er nærliggende å tro at deres valg samsvarer med holdningene de gir uttrykk for i denne undersøkelsen. Det er også usikkert hva de barnløse kommer til å gjøre når de får egne barn. Imidlertid bekrefter denne undersøkelsen langt på vei at det å gi morens etternavn til barn fortsatt er et brudd med etablerte navneskikker. Dette kan jo innebære at enda flere enn det vi finner her faktisk ender opp med å gi barna farens etternavn.

Men, med innføringen av en ny navnelov i 2003 ble det for første gang mulig for gifte og samboere å lage et nytt felles etternavn.² Dette forenkler problemstillingen om hvilket etternavn en skal gi barn betraktelig. Et annet, og kan hende et like kjønnsnøytralt og rettferdig valg, er å gi barna begge foreldrenes navn i alfabetisk rekkefølge, eller rett og slett bestemme etternavnet og/eller rekkefølgen ved loddtrekning eller ut fra hva som klinger best?

Duracell-økonomen

Høy profil, produktivitet og popularitet, kjennetegner SSB-forsker Erling Røed Larsen. Forskeren skriver lettfattelige bøker om økonomi, kronikker i dagsavisene og artikler til anerkjente internasjonale tidsskrift i ekspressfart. Hans arbeidskapasitet går det gjetord om, men heldigvis var ikke jakten på tabber og lyter hos den manisk produktive økonomen helt resultatløs.

Foto: Hege Kristin Fossen Pedersen

Energi og engasjement er drivstoff for en av Statistisk sentralbyrås mest profilerte og siterte forskere, Erling Røed Larsen. Han er økonom på sin hals, og tenker samfunnsøkonomi døgnet rundt. Hans formidlende forskerstil gjør at han i perioder tilbringer mer tid utenfor kontoret enn inne blant sirlig oppsatte permer i ulike farger på sitt kontor-kott. Han er en ettertraktet foredragsholder, kronikør og taler. Så attraktiv at han stadig oftere må takke nei til fristende oppdrag utenfor SSB.

- I meg pumper en dampende indre puls som sier at jeg må delta, være en aktiv samfunnsdebattant. Idealisten i meg presser seg fram; jeg har uknuselig tro på at jeg gjennom

mitt engasjement kan være med på å gjøre samfunnet til et bedre sted, sier Erling Røed Larsen. Når han snakker om formidling kombinert med økonomi, er han i sitt ess. Det skal mye til for å stoppe talestrømmen. Selv ikke sjokoladecake, cola og en dobbel Americano hindrer jevn ordflyt på inn- og utpust.

- Det er skummelt dersom mange forskere isolerer seg. Det har jeg sett eksempler på. Hva skal vi med forskere da, spør han retorisk. Kun å rette innsatsen mot prestisjetunge tidsskrift, det er på grensen til umoralsk når man er forsker, spesielt i et samfunnsfag som økonomi, mener 37-åringen. Mange mener at en time brukt til kronikkskriving i aviser, er en time tapt til artikkelskriving for forskertidsskrift. Slik fungerer det ikke for meg. Tiden jeg bruker til å skrive kronikker stjeler jeg fra sofa tiden. Avisdeltakelse gjør meg til en bedre forsker, sier han overbevisende.

Fra pensjonistuniversitet til Norges Bank

Hans 12 siders tettpakkede CV avslører at hans arbeidskapasitet og engasjement er langt over snittet, i tillegg viser oppsettet en detaljert oversikt av alt han har foretatt seg i yrkeslivet. CV-en røper at foredraget om hvorfor vi ikke bare kan bruke oljepengene, har gått sin seiersgang på ulike høyskoler, at alt fra Rotary-klubber til Universitetet i Oslo har fått høre hans teorier om hvorfor det er så dyrt her i Norge, og at foredraget "Topp ti spørsmål i samfunnsøkonomi og hva du må kunne forklare mor og far over julemiddagen" har gledet blant annet Økonomisk Institutt, Norges Bank, Nasjonalt forskermøte, BI og Norges forskningsråd har også brukt ham som foreleser og foredragsholder, det samme har Pensjonistuniversitetet i Horten og investeringsselskapet Carnegie gjort.

*Hege Kristin Fossen
Pedersen*

Hege Kristin Fossen Pedersen er journalist i Statistisk sentralbyrå, Formidlingsavdelingen (hege.pedersen@ssb.no).

Forsker Røed Larsen har solid faglig ballast når han uttaler seg: Han har doktorgrad i samfunnsøkonomi fra University of California, Berkeley, og er cand. polit. med sosialøkonomi hovedfag fra Universitetet i Oslo. I tillegg har han en mastergrad i matematisk statistikk fra Berkeley. Mediene har for lengst oppdaget ham, og et søk i søkerbasen Google ga 776 treff på hans navn.

Økonomisk kokebok

Visste du at det kan være gunstig å la NSB gå med underskudd, at arbeidsledighet ikke skyldes flere maskiner, kvinners inntog i arbeidslivet eller konkurranse fra Asia, at innføring av euro ville gjøre det lett for deg å ta boliglån i Frankfurt, eller at pengepungen til det norske samfunnet er tre milliarder arbeidstimer? Da har du mye til felles med dem som har tatt kontakt med Erling Røed Larsen de siste årene.

- Da jeg kom hjem fra USA i 2000, raste debatten i Norge om bruken av oljepengene. Noen måtte jo rekke opp hånda og fortelle noen underliggende mekanismer som belyser hvorfor vi ikke kan tømme denne kontoen på dagen. Jeg skrev først en kronikk om temaet, deretter noen artikler i Samfunnsspeilet, og i etterkant kom det en drøss av henvendelser. Mest fra pensjonister og studenter som takket meg for at jeg hadde skrevet om det på en måte som de kunne forstå, sier Røed Larsen. - Da jeg litt senere skrev om renta, kom det spørsmål, også fra sparebanker, om hva obligasjoner er. Etter en rekke kronikker i tidsskrifter og aviser, ble det etter hvert mange spørsmål fra leserne, og jeg fant ut at det rett og slett var behov for en lettfattelig bok om viktige samfunnsøkonomiske spørsmål, sier han. Boka "Alt du vil vite om samfunnsøkonomi, men aldri har våget å spørre om" kom ut før jul i fjor.

- Jeg svarer på "Spørsmålenes ti-på-topp-liste" for den allment interesserte leser. Jeg har lagt vekt på å skrive både enkelt og underholdende, og håper med boka å rydde mange samfunnsøkonomiske misforståelser av veien, sier Erling Røed Larsen.

Mennene er frisører

Der hvor mange forfattere bruker ordet "han" har Røed Larsen konsekvent brukt "hun". Og kvinnene i hans eksempler er økonomer, mens mennene er frisører og aktivister.

- Jeg er en feminist og idealist. Hvis språket kan bidra til endring på dette området, gjør jeg gjerne en liten innsats. Jeg vil jo være et moderne menneske, sier han.

Ett år etter utgivelsen har boka solgt nesten dobbelt så mange eksemplarer som forlaget håpet på, og forfatteren har inngått en muntlig avtale med Gyldendal om en oppfølger: "Økonomi på trikken" skal by på enda "lettere" temaer som for eksempel seks-timersdagen, pensjoner, barnehageplasser og globalisering. Nå venter han på svar fra faglitterær forfatterforening på en søknad om et stipend som gjør at han kan kjøpe seg permisjon fra forskerjobben. Denne boka orker han ikke å skrive på kvelder og i helgene som den forrige. Sønnen Holger på ett år er blitt viktigere å bruke fritiden på.

Foto: Hege Kristin Fossler Pedersen

- Den første boka var mye forfengeligheit, idealisme og gøy. Den neste blir, tro meg, mest idealisme. Jeg mener å ha observert at mange finner glede i denne typen bøker, og jeg føler et visst kall. Det ligger uansett lite penger og berømmelse i dette her, og i faget vårt vil til og med noen oppfatte meg som useriøs når jeg skriver bøker også, og ikke bare artikler.

Einstein og Erling

Med sin moderne forskningsprofil er han på mange måter et forbilde for yngre kolleger. Han håper at bokutgivelsen inspirerer til å skrive annet enn for de prestisjetunge internasjonale tidsskriftene. - Det er viktig for samfunnet at vi når ut med vår forskning og kunnskap. Det kan vi blant annet gjøre på denne måten, sier Røed Larsen.

Han mener at økonomene er fanget i positivismefella. Alt skal telles og rangeres, ikke minst produksjonen. Økonomene har sin egen rangeringsliste over hvilke tidsskrifter som holder mål. Kanskje er dette et eksempel på for mye av det gode. For ideen er god, men kan ha blitt strukket for langt. Ideen er å kvantifisere, tallfeste og gjøre ting etterprøvbart, og så teste det opp mot andres oppfatning. Problemet er at det åpner for moteretninger og konserva-

Foto: Hege Kristin Fossler Pedersen

tisme. I tillegg blir det mindre rom for det djervt tenkte og visjonære. Kun det som har passert kritiske fagfeller, teller i deres øyne. - Alt vi gjør skal være etterprøvbart, det er ikke en skjønnhetskonkurranse. En artikkel skal ikke komme på trykk hvis du ikke har klart å overbevise de mest kritiske røstene, sier Røed Larsen. - Økonomer har ofte fysikere og matematikere som forbilder. De skriver ikke bøker. Det kan til og med telle negativt at man bruker tiden sin på noe så "trivielt" som å formidle til "folket". For eksempel skrev verken Newton eller Einstein aldri annet enn korte artikler eller eventuelt tykke fagbøker rettet mot fagfeller. Økonomene følger denne tradisjonen.

At han også er kontroversiell, er han kjent med. Jante-loven gjelder også for forskere.

- Jeg er ikke kun forsker, jeg er også formidler. Jeg er uenig med mange i faget mitt, deriblant mange *hotshots* i amerikansk økonomi.

Men det er ikke til å komme fra at også SSB-forskeren higer etter internasjonal prestisje. Totalt har han hittil fått åtte av sine 14 vitenskapelige arbeider publisert, eller akseptert i anerkjente internasjonale tidsskrifter. Han legger ikke tastaturet dødt av den grunn. Nei, nå skal det bokstavelig talt flomme med nye *papers*. Han nevner en rekke *papers* som er under arbeid, og enda flere som kun befinner seg på tenkestadiet – foreløpig.

- Hva er din drøm?

- Jeg drømmer blant annet om å lage et opplegg der vi kan klare å etablere varslingsindikatorer for viktige makroøkonomiske knekkpunkter som for eksempel boligkrakk. Men det er uhyre vanskelig, og ligger fram i tid.

Privat drømmer han om å være "park ranger" i en amerikansk nasjonalpark i ett år. - En del av meg lokkes til villmarksliv, og jeg har vært heldig som har funnet en gammel speider av en kone. Vi får enormt masse ut av friluftsliv, og et av høydepunktene for oss var da vi sto 20 meter unna en bjørnemor med sin bjørneunge i nasjonalparken Grand Tetons i Wyoming i USA. Da kjenner en høy puls og intensiteten i opplevelsene gjør livet fargesprakende. Sånne opplevelser er viktige for å skape motvekt til det intellektuelle foran PC-en.

Kona Mette sa i bryllupstalen at hun skulle jobbe for at drømmen om "park ranger" skulle gå i oppfyllelse.

Høy profil og høy på tall

Han kommer fra en "løsmunnet" Larvik-familie. Som liten måtte han velge om han skulle bli den rolige, lyttende typen som far og bestefar, eller den verbale typen etter mor, søster, tante og mormor. - Mamma snakker med tre personer samtidig, min søster på inn- og utpust. Jeg bestemte meg for å bli som dem, og i ung alder tok jeg opp den verbale kampen om ordet hjemme, sier han.

Samfunnsinteressen fikk han også hjemmefra. Etter at pliktene med å sette på kaffen og dekke bordet om morgenen var gjort, satte tenåringsen seg til å lese Aftenposten før han gikk på skolen. Mye tidligere enn jevnaldrende begynte han på egen hånd å kjøpe Klassekampen. - Det var vel rimelig nerdete å lese aviser i så ung alder, men den interessen ble altså vekket – og siden var jeg hektet. Jeg er avisoman. En av Røed Larsens hobbyer er å lokalisere den lengste setningen i danske og norske aviser. Rekorden er en setning fra den danske avisen Politiken på 66 ord, tre ganger den anbefalte normalsetning. - Jeg synes det er fantastisk med en redaksjon som tillater slikt språk. De har råd til å henvende seg til eliten i samfunnet.

- Jeg har en spaltet personlighet. På den ene siden er jeg ekstremt snakkesalig. På den andre siden kan jeg slå av bryteren og sitte helt rolig i tre timer og lese en bok, sier han, og ber om å bli trodd.

Da han kom til Berkeley i 1996 var planen å framstå som en stille, tilbake trukket fyr fra det høye, kalde nord. - For en gangs skyld skulle jeg ikke være den som satte agendaen. Det forsøket falt på steingrunn i første samtalen. Da jeg kom i snakk med en annen student, og han spurte meg om jeg var interessert i fotball, klarte jeg ikke å opprettholde den tause fasaden. Jeg brøt ut: Are you kidding? Soccer is my life! Så buldret jeg i vei. Så lenge varte mitt nye image. Jeg skjønner at min type personlighet tar mye plass og kan være irriterende. Men jeg jobber med meg selv for å unngå å bli dominerende. Det er en evig kamp som nok aldri tar slutt. Jeg vil gjerne være sånn som kona mi, Mette; sjenerøs og romslig. Å gi folk en sjanse, ikke dømme etter førsteinntrykket. I stedet er jeg både utålmodig og kravstor. Det er noe selvsentrert ved å prate hele tiden, sier han bekjennende.

Professor Timothy Beatty ved University of British Columbia i Vancouver møtte Erling ved Berkeley. Det første møtet skjedde kvelden før deres Mid-term eksamen, og alle studentene hadde lest døgn rundt lenge. Han fant et hjørne i kafeteriaen og begynte å lese en roman.

- Rundt meg så jeg at alle studerte for harde livet, bortsett fra denne høye, lyse mannen som også leste noe helt annet enn pensum. For å gjøre en lang historie kort, de siste åtte årene har vi snakket mer om bøker enn om økonomi, sier Beatty som blant annet studerte norsk og kanadisk prisvekst sammen med Erling.

Ti på topp

Ryktene sier at Røed Larsen er troende til å gjøre en statistisk vurdering av stort sett alt, og at han kjemper standhaftig for de statistiske sammenhengene i tilværelsen. Hvis du har sett en film som fikk deg til å henge med leppa, kan Erling si "Ja, den vil jeg rate blant de 2,5 prosent beste filmene dette året".

Erling rangerer alt fra bøker til ferieturer og opplevelser han har hatt. Han lager også lister over ting han skal gjøre, eller lese.

- *Hvilken bok er den beste du har lest?*

- Det må være East of Eden av John Steinbeck. Den leste jeg i juli 1987 og avsluttet 3. juledag. Nummer to er Aksel Sandemoses "Det svundne er en drøm", og på tredjeplass kommer "Sangen om den røde rubin" av Agnar Mykle.

Som Sandemose, påstår Røed Larsen at han har innebygde motsetninger: Han er krigersk fordi han er sensitiv. Han siterer yndlingsforfatteren. Sandemose var jo meget opptatt av dualismen i livet, hvordan et forhold trenger et motforhold for å gi mening eller eksistere. Sandemose sa noe sånt som at "Mitt hat er den omvendte målestokk på hvor stor min kjærlighet kunne ha vært", og det er jo enormt godt sagt. En kan være pratsom og einstøing, selv om en ikke er det i samme øyeblikk. Men en utadvendt fyr kan måtte trenge å hente input fra seg selv i svært avlukkede og ensomme øyeblikk. En følsom fyr kan bli meget opprørt nettopp fordi følelsene er sterke.

- Helt siden jeg gikk på barneskolen har folk sagt til meg "Hvem tror du at du er?" Aksel Sandemose var utsatt for det samme. Han var jo et disharmonisk menneske. Jeg har også vært utsatt for den mistanken som alltid rammer folk som tror de kan få til noe. Det utypiske skal dyttes på plass igjen. I Norge er det et stort konformitetspress, du må omfavne det sosialdemokratiske. Det gjør jeg jo, men på Berkeley opplevde jeg det som en befrielse at de dyrket ulikhetene. Der syntes alle det var morsomt at jeg cruiset rundt på en knallgul Harley-Davidson motorsykkel, i Norge hadde jeg sikkert blitt sett på som ekstremt harry. Det var noe berusende over en kultur som til de grader dyrket forskjeller.

"Loser" med doktorgrad

Erlings karriere i SSB startet som førstekonsulent i Forskningsavdelingen for nesten ti år siden. Da var han nyutdannet sosialøkonom. Året etter, i 1997, begynte arbeidet med doktorgraden om norsk forbrukeratferd. Pengene, som kom fra Norges forskningsråd og ble forvaltet av SSB, førte ham til USA og Berkeley.

- Dataene jeg brukte var norske, og doktorgraden avslørte at hvis man studerer ulikhet i Norge, så er man nødt til å inkludere forbruksdata fordi kun inntektsvariabler vil undertrykke hus-

holdningenes oppfatning av egne økonomiske framtidsmuligheter. Samtidig ligger det mange muligheter i forbruksdata som hittil ikke har vært utnyttet. Det finnes for eksempel klare tendenser i forbruksmønstre som viser at fritidsysler stadig blir viktigere, kjøp av utstyr vil stige. På bakgrunn av funn i avhandlingen kan vi med en viss sannsynlighet spå at det vil bli en høyere frekvens av konflikter over land i framtiden. Et eksempel er Gaustatoppen. Området kan potensielt brukes til flere formål. Et formål er bevaringen av et mest mulig uberørt fjell. Et annet formål er fritidsaktiviteter som med skiheiser og hytter. Et tredje formål kunne være industrielt eller energiproduserende. Vi må velge. Og fordi det er en klar sammenheng mellom velstandsutviklingen og punkt nummer to, fritidsaktiviteter, kan vi forvente flere konflikter over bruk av land framover.

Med bakgrunn i sine funn i avhandlingen, har han skrevet fire artikler, to er allerede antatt av internasjonale tidsskrifter og de to andre ligger til vurdering.

USA-oppholdet var lærerikt: Da vi møtte opp til første time, sa professoren at de hadde tro på vårt talent og kunnskap. Det hadde forhåndsevalueringen vist. Nå skulle de teste motivasjonen vår. Professor Shannon sa på første forelesning: *"This is gonna be a painful experience for you, and you're gonna suffer through it"*. Det er det mest hektiske semesteret jeg har opplevd. I fire måneder beveget jeg meg ikke utenfor et kvadrat på to ganger to kilometere; nemlig campus. Jeg startet på doktorgradsarbeidet i samfunnsøkonomi og avsluttet mastergradsarbeidet i statistikk samtidig. Det ble tøft, men jeg kom meg da gjennom det. Etter første semester lå jeg rett ut i en uke på en strand på Hawaii...

Alle doktorgradsstudentene ville bli værende i USA. - Det er der det skjer i samfunnsøkonomien, tror alle. Arbeidspresset var stort. Jeg tror ikke jeg kunne ha levd uten den "norske" balansen mellom jobb og liv. I fjor fikk jeg besøk fra Berkeley. Da skjønnte jeg at min studiekamerater ser på meg som en "loser" som kun jobber på Statistics Norway. De andre er blitt professorer på Harvard og Yale. At de ser på meg som mislykket, er dessverre ikke noe jeg klarer å overse, sier han.

Platon på videregående

Det finnes knapt noe tema Erling ikke er interessert i. Men at han skulle bli økonom, var ikke gitt. Han hadde en periode en plakat på veggen over senga *"Nothing happens unless first a dream"*. Det var slik USA-oppholdet og mange andre ting i livet hans startet.

Veien til sosialøkonomstudiet gikk via noen omveier.

Allerede på ungdomsskolen leste han Ex.phil. Filosofen Platons huleliknelse fascinerte, og han startet videregående skole med å holde foredrag om Platon, et kallenavn som også endte opp på russelua, og Gandhi var forbildet på ungdomsskolen...

- Ja, jeg var fengslet av hans ideer om ikke-vold og passiv motstand. Hans tanker gikk helt på tvers av min personlighet. Jeg er jo en liten hissigpropp. Jeg forsøkte å følge hans prinsipper, men kameratene mine provoserte meg ved å dytte meg en hel uke. Det hele endte med at jeg, etter å ha dyttet kameratene min hardt i ryggen som hevsn, konkluderte med at dette er fascinerende

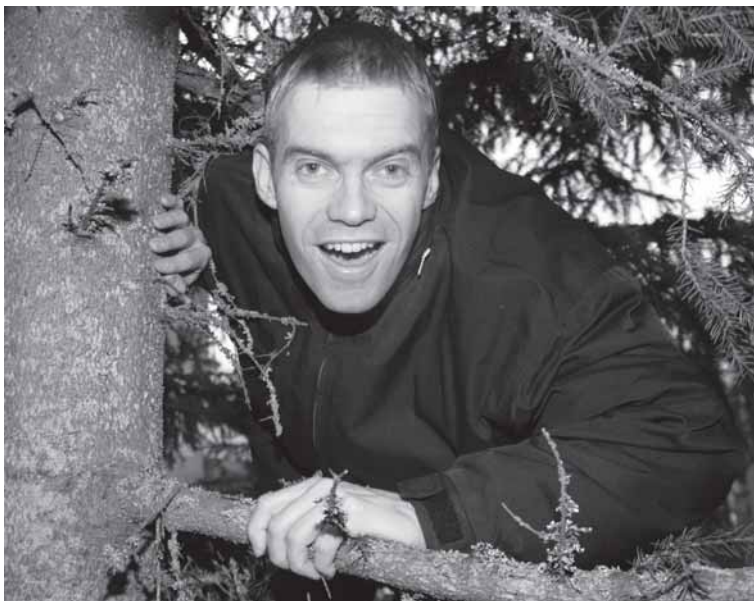

Foto: Hege Kristin Fossler Pedersen

ideer, men ikke noe for meg, sier han. På Ex.phil på Universitetet i Oslo skulle studentene lage egne grupper i vitenskapsfilosofi. Erling var ivrig, lagde en fiktiv gruppe, og skrev alle besvarelsene selv. Universitetslektor Odd Wormnæs lot det passere, selv om han ved semesterets slutt avslørte at han hadde visst at Røed Larsens gruppemedlemmer var ikke-eksisterende.

- Det var realist, fysiker jeg skulle bli, fordi jeg alltid har vært ufattelig interessert i matematikk. Men jeg er så upraktisk, og kortsluttet Fysisk institutts laboratorium en gang fordi jeg ikke var oppmerksom nok under ett av forsøkene.

Kona Mette bekrefter at han til tider har ti tommeltotter, og kan ha problemer med å skifte lyspærer. Han forsø-

ker seg ofte på lettvinne løsninger og snarveier. Bruksanvisninger hopper han bukk over. Det er grunnen til at det i hjemmet deres er boret noen store hull i veggene som er for store for skruene.

Etter en gjennomgang av studiekatalogen, fant han ut at han kunne kombinere interessen for matte og avislesing i en høyere enhet i samfunnsøkonomi. På faget gikk det pinlig bra, oppsummerer han. I mikroøkonomien "kom han hjem" faglig. Endelig fant han navn på ting og fenomener han alltid hadde tenkt på; for eksempel dette med avtagende grensenytte, marginal substitusjonsbrøk og alternativkostnad...

Professor i matematikk på Blindern, Knut Sydsæter, sier at Erling er den personen blant hundrevis som det har vært lettest å skrive anbefalinger for.

- Maken til eksamener har jeg knapt sett i mine 40 år her. Beste student av 150 i det første matematikkurset, best av 88 i det andre, sier han.

Erling Røed Larsen fikk også med seg mellomfag psykologi og grunnfag filosofi, men innrømmer at filosofien ble for svevende. - Jeg har behov for å sette to streker under svaret, ikke åpne for ti spørsmål på slutten, konkluderer han.

En sentralbanksjef i magen?

- Vennene dine sier at du er flink til å holde din sti ren? Er det ingen skjellletter i skapene?

- Jeg er ganske nevrotisk når det gjelder meg selv. Selvangivelsen sender jeg for eksempel rekommandert til Likningskontoret. På det området er jeg pinlig nøyaktig. Jeg oppfatter meg selv som meget utålmodig, og derfor ganske slurvete. Men fordi jeg vet det, tar jeg ekstreme grep for å kontrollere min hang til å være fornøyd for tidlig. Jeg har kvitteringer på alle mine utgifter i forbindelse med stipendier jeg har fått. Det er jo surt dersom man 15 år inn i framtiden for eksempel blir tilbudt en stilling og må takke nei på grunn av

slurv, eller en handling som ikke var helt gjennomtenkt. Derfor tar jeg kopi av alt jeg sender fra meg. Jeg noterer dato, klokkeslett og navn når jeg tar telefoner. Jeg lagrer e-poster og systematiserer avisartikler.

- *Har du aldri gjort noen tabber?*

Han tenker lenge før han konkluderer:

- Da jeg søkte på russiskkurs i militæret gjorde jeg det av feil grunn. Det var en tabbe fordi jeg gjorde det av ren prestisje, og ikke av lyst. Jeg ville egentlig på Sjøforsvarets gymnastikkskole i Bergen. Men så kom jeg inn på forsvarrets russiskkurs. Der sluttet jeg etter en uke med russisk. Det var bare pugging, og jeg fant ingen glød.

- *Er det virkelig din største tabbe?*

- Ja, jeg tror det.

- *Da ser du kanskje for deg en framtid som sentralbanksjef da?*

- He-he. Foreløpig er det eneste alternativet til SSB nok Universitetet.

- *Hvorfor det?*

- Jeg føler at jeg ikke har forsket ferdig. Det er en rekke spørsmål som ligger og verker etter svar, og jeg vil aller helst ha gjort noen framstøt på den fronten før jeg kan se etter noe annet.

Trøkk i trynet

Erling Røed Larsens høye og synlige profil har skapt bølger i forskermiljøet, og enkelte har hevet mer enn ett øyenbryn.

- Jeg vet at jeg tråkker i et minefelt når jeg uttaler meg om andres fagfelt. Jeg har hatt noen gufne opplevelser. Jeg må samtidig være stor nok til å si at noe av dette er min egen skyld. Men ikke alle av mine kolleger har vært like begejstret for min formidlende forskerstil og til dels synlige medieprofil:

- "Du fikk trøkt deg inn i avisa i dag også" - er en slengbemerkning jeg har hørt. Det har gått innpå meg. Noen mener at jeg ikke skal gå utover mitt forskningsfelt når jeg uttaler meg, sier han. Erlings spesialområder er blant annet indekser, boliggetterspørsel og anvendt mikroøkonomi, men han mener at det ville være snodig om en med doktorgrad i økonomi ikke kunne si noe om for eksempel makspriser i barnehager. For meg er det snodig om ikke en doktorgrad i økonomi har satt innehaveren i stand til å resonnerer rundt økonomiske temaer. Vi økonomer bruker tross alt en ganske liten, felles verktøykasse som har stor tankemessig sprengkraft. Det betyr at en økonom kan bruke sitt apparat til å analysere en rekke samfunnsfenomener uten nødvendigvis å ha forsket på temaet. Tidligere i år var det to mediasaker som fikk den taletrengte forskeren til å kripe inn i skallet og stenge mobiltelefonen i en periode.

I februar hadde Aftenposten et forsideoppslag med tittelen "Regnefeil i KPI". "Renten er satt kunstig lavt fordi prisveksten måles feil. Den faktiske prisveksten er høyere", sto det i artikkelen som viste til uttalelser fra SSB-forskerne

Erling Røed Larsen og Dag Sommervoll på et åpent forskermøte. I et artikkelutkast var forskerne kommet fram til at den sterke veksten i boligprisene ikke fanges opp når SSB måler prisveksten. Oppslaget i Aftenposten rokket ved hele Norges Banks grunnlag for rentesetting. Artikkelen sto på trykk samme dag som sentralbanksjef Svein Gjedrem skulle gå på talerstolen for å holde den tradisjonelle årstalen i Norges Bank. Gjedrem avviste feil i rentegrunnlaget, og sentralbanksjefen ba SSB om å rydde opp i eget hus. SSBs administrerende direktør Øystein Olsen måtte ut og avkrefta at det er noen regnefeil i KPI, og at det derfor ikke finnes noen planer for å endre målingen av prisveksten. Olsen understreket at "når en enkeltforsker uttaler seg utad kan det framkomme ulike syn. Noe annet hadde kanskje vært rart".

I kjølvannet av denne saken dukker Erling Røed Larsen opp i et oppslag under tittelen "Boligekspertene venter prisfall - og leier". Artikkelen var vinklet på at boligeksperten spår prisfall på boliger, og enkelte boligmeglere var raskt ute med å påstå at Røed Larsen meler sin egen kake fordi han ikke eier leiligheten sin.

Erling ser ut av ruta for første gang under intervjuet. Han sier ingenting på mange sekunder.

- Må jeg snakke om dette? Ja, jeg må kanskje det, konkluderer han raskt. Kunne jeg ha gjort noe annerledes, er spørsmålet jeg har stilt meg i etterkant. Den såkalte KPI-saken dukket opp i etterkant av en presentasjon av forskning på et åpent forskermøte. - Jeg sa ingenting annet enn det vi hadde sagt tidligere om prisveksten. Men timingen var ikke så god. Men den var det ikke vi som styrte, men media. Det er klart det er fristende for en avis å synkronisere slike funn med årstalen. Imidlertid er Forskningsavdelingen konstruert for å skape debatt om norske tall. Et tall er ikke en absolutt sannhet. Jeg mener det er bedre å lytte til en institusjon som sier at det finnes motforestillinger mot tallene og leverer moderasjoner og alternativtolknings. SSB ble bedt om å rydde i eget hus - det er det vi gjør hele tiden ved å gå ut med slike motforestillinger. Det er et kvalitetsstempel ved SSB at tall ikke presenteres som den endelige sannhet, men krydres med kommentarer om andre måter å beregne på.

Beruset av tall

Forskeren ruser seg på tall og trening.

- Jeg kan bli høy på tall, beruset av de riktige formlene. Etter å ha slitt lenge med å få tall til å gå opp, er det lite som er så tilfredsstillende som å se tallene falle på plass. Det formelig ryker av tastauret enten han programmer, eller skriver. *Seeing is believing*, sier kollegene som påstår at det kan høres i korridoren når han klapper løs. - Jeg tror nok han her på huset må få tittelen SAS-programmerernes Lucky Luke, sier samarbeidspartner og forsker Dag Einar Sommervoll i SSB.

- Jeg tenker ikke når jeg skriver. Ordene bare ramler ut. Mange tror jeg bruker mye tid på artikkel- og kronikkskriving. Sannheten er at jeg har så mye på hjertet, og at jeg klør i fingrene etter å få det ut.

Energien må ut, helst via daglig trening eller turer i skog, mark og vidde i all slags vær, året rundt. Da kollega Sommervoll besøkte ham i USA, fikk han den udelte gleden å pese etter ham opp en av de virkelig bratte stiene i Yosemite nasjonalpark. - Erling strenet foran og kom hele tiden med utrop av ty-

pen: 10 høydemeter i minuttet, det er bra! Data han fikk fortløpende fra klokka som selvsagt har høydemåler. Her skal vi til topps, og det lyt skje fort, sier Sommervoll.

- Jeg har mange hull i hodet, noe som alle frisører oppdager. Som barn hadde jeg så mye energi som måtte ut, og det resulterte i knall og fall. Da jeg jobbet som hardest på Berkeley, trente jeg to timer om dagen også. Da var jeg nesten som en hamster. Når jeg presser meg i hodet, må jeg også presse meg fysisk. Hjemme på soverommet står en løpemølle som langt fra støver ned.

Sudoku-nekt om kvelden

Erling har litt høyere turtall enn de aller fleste, han liker å jobbe når andre har lagt seg. Ryktene sier at han liker å få gjort noe mens andre er "inaktive". Han gjør litt narr av venner som ikke jobber utover kvelden og natta, men glemmer at folk flest har jobbet en stund når han kommer ruslende på jobb lenge etter lysets frambrudd.

Foto: Hege Kristin Fossler Pedersen

- Jeg er ikke noe A-menneske. Men som de fleste andre er jeg tvunget inn i en rytme av samfunnet.

Hans høye innebygde tempo må temmes med inntakt av mat, drikke og annet stimuli: For at han skal roe seg ned og få sove på kveldene, har kona innført strengt regime for hva han får lov til å spise og drikke til ulike tidspunkt. Ikke kaffe etter klokka 18, ikke cola etter klokka 19, ikke sjokolade og Sudoku! etter klokka 20. - Jeg kan rett og slett bli litt overgira, og det er ikke lett å forene med nattesøvn. I USA bodde han på International House sammen med 600 andre studenter. Han hater støy om natta, og på Internett fant han løsningen: En støygenerator som lager ulike "sovelyder". I to år sovnet han til lyden av bølgeskulp, regn eller fossefall istedenfor hvinende ungpikfevnis og fester på naborommene.

Ikke bare enten – eller

Livet er jo både – og, ikke alltid enten – eller. Du kan få både i pose og sekk. Du kan elske å klatre til toppen av Galdhøpiggen og samtidig omfavne kafélivet ved Højbros plass i København. Det er jo i tråd med økonomisk teori, mener Erling Røed Larsen.

- Hvorfor?

- Økonomisk teori under forutsetningen av kvasikonkave preferanser sier jo at dersom du liker x like godt som y, så vil du like en blanding av x og y bedre enn bare x eller bare y. Dermed bygger dette oppunder at det er gunstig å finne seg et liv i kombinasjonen av mange ulike aktiviteter. I stedet for hjørneløsninger som bare forskning, eller bare ekspedisjoner i villmarken, kan en foretrekke noe forskning og noen ekspedisjoner, noen løpeturer og noen bøker, noen skiturer og noen kafébesøk. Alt i tråd med økonomisk teori. Og det kan sikkert bevises statistisk også.

Klare geografiske forskjeller i levealder mellom bydeler i Oslo

Folk som bor i ytre Oslo vest blir vesentlig eldre enn særlig de som bor i de indre østlige bydelene. Forskjellene i levealder slår tydeligst ut for menn, og den mannlige befolkningen i Sagene bydel kommer dårligst ut. Forskjellen i levealder mellom vestkanten og østkanten i Oslo har økt. Men det er mange måter å feiltolke disse forskjellene på ...

*Kirsten Enger Dybendal
og Halvard Skiri*

Vi lever stadig lenger. Forventet levealder for Norges befolkning økte med omtrent ett år bare i løpet av de to siste årene, fra 2002 til 2004. (Om forventet levealder, se boks 1.) Fortsatt er det betydelige regionale forskjeller, for eksempel mellom de ulike landsdelene. Men det er også målt store forskjeller – til dels enda større – innenfor samme landsdel, fylke eller til og med samme kommune. Statistisk sentralbyrå har nå beregnet forventet levealder på grunnlag av dødsfallene i 2002-2004 for de nye bydelene i Oslo, for landet under ett og for fylkene. Vi har brukt den bydelsinndelingen som Oslo fikk 1. januar 2004 (se boks 3).

For å kunne se nærmere på leveutsiktene innenfor Oslos grenser, har vi regnet om levealder tall for 1991-1995 for gamle bydeler i Oslo, publisert i "Hjulet 1997" (Sosial- og helsedirektoratet og Statistisk sentralbyrå 1997), til sammenliknbare tall for de nye bydelene. Vi har dermed et grunnlag for å studere likheter og ulikheter innenfor samme kommune, og sammenlikne med situasjonen ti år tidligere og med andre områder. Det er likevel ikke uproblematisk å tolke slike beregnede tall og sammenlikne dem, noe vi går grundigere inn på sist i denne artikkelen.

Sentrum og Marka er lite befolkede områder (bydeler) som det derfor ikke er beregnet levealder for. Det er i denne omgang ikke gjort tilsvarende levealderberegninger for bydelene i andre kommuner, så vi kan derfor ikke gjøre noen direkte sammenlikninger med disse.

Forventet levealder som mål på dødelighet

Levealder er et svært avansert, det vil si nyansert, demografisk mål på dødeligheten i en befolkning. Å beregne levealder er langt mer komplisert enn å regne ut gjennomsnittsalderen for dem som har dødd i et tidsrom, slik vi for eksempel regner ut mors gjennomsnittsalder ved fødsler. Levealderberegninger tar fullt ut hensyn til at kjønns- og alderssammensetning kan variere betydelig fra en befolkning til en annen, eller over tid. Det er slike ulikheter som gjør det problematisk å bruke enklere dødelighetsmål, som døde per 1 000 innbyggere. Et eksempel fra Oslo: For perioden 2002-2004 var beregnet levealder for kvinner i Ullern bydel 2,8 år høyere enn i Stovner bydel, til tross for at målet døde per 1 000 innbyggere var mye høyere i Ullern, 12,2, mot bare 7,6 i Stovner. Forklaringen er at kvinnene bosatt i Ullern er gjennomgående mye eldre enn dem i Stovner, slik at det dør mange flere selv om befolkningen er bare ubetydelig større. Det beregnes normalt separate levaldertall for

Kirsten Enger Dybendal er konsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for befolkningsstatistikk (kirsten.enger.dybendal@ssb.no).

Halvard Skiri er statistikkrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for befolkningsstatistikk (halvard.skiri@ssb.no).

menn og kvinner, noe som er hensiktsmessig fordi kjønne har så ulike dødelighet.

Det statistiske materialet for levealderberegningene for 1991-1995 og 2002-2004 består altså av henholdsvis fem og tre årsganger av dødsfall. Siden alle de nye bydelene i Oslo har bortimot 25 000 innbyggere eller mer, regnes tallgrunnlagene generelt for å være store nok til å kunne gi rimelig sikre beregninger av forventet levealder for bydeler. At tallene er pålitelige nok i så måte, understøttes av levaldertall og andre levealderindikatorer for litt andre perioder, som gir grunnlag for å rangere bydeler etter levealder (boks 2).

Foto: Siri Boquist

I "Hjulet 1997" er levaldertotalene for menn og kvinner i Oslo for 1991-1995 henholdsvis 0,1 og 0,3 år lavere enn dem beregnet og publisert sammen med andre fylkestall (Statistisk sentralbyrå 2005a). Årsaken til avvikene er trolig at alle tall publisert i "Hjulet" er beregnet ved en litt enklere metode enn de ordinære lands- og fylkestallene. De samme dødsfallene er lagt til grunn i begge tilfellene, men færre detaljer er utnyttet i beregningene til "Hjulet". Disse små nivåforskjellene i levealder vil neppe forstyrre nevneverdig analysen av de geografiske ulikhetene innenfor Oslo kommune. Ved sammenlikning av Oslo med de andre fylkene i 1991-1995, har vi brukt Oslo-totalene fra de ordinære beregningene, ikke levaldertallene fra "Hjulet 1997".

Kvinnene på ytre vestkant lever lengst – til de er 83 år

Blant de fire byområdene vi har delt Oslo inn i er det Ytre vest som har høyest forventet levealder. Dette gjelder for både menn og kvinner, men særlig for menn (se figur 3, der byområdene og bydelene er rangert etter mennenes levealder). Ytre vest omfatter bydelene Ullern, Vestre Aker, Nordre Aker og Nordstrand. Kvinner i de tre førstnevnte bydelene kan forvente å bli omkring

Boks 1. Levealder – gjenstående levetid

Forventet levealder, også kalt forventet gjenstående levetid ved fødselen, er det antall år en nyfødt kan forvente å leve under gjeldende dødelighetsforhold. Forventet gjenstående levetid kan også beregnes for personer som har nådd en viss alder, for eksempel 20, 50 eller 80 år (se tabellene 1 og 2). Gjeldende dødelighetsforhold er i denne sammenhengen de aldersavhengige dødsfallsratene (også kalt dødelighetsrater) for menn og kvinner i det geografiske området levealderberegningen er utført for. I denne artikkelen er en rate beregnet som antall døde i 2002-2004 i en ettårig aldersklasse dividert med middelfolkemengden i denne aldersklassen i perioden 2002-2004. Ratene brukes til å sette opp en såkalt overlevelsestabell for hvert kjønn. Forventet levealder beregnet i denne overlevelsestabellen er et uttrykk for levalderen i treårsperioden, eller sagt på en annen måte: den levalderen som dødelighetsforholdene i 2002-2004 tilsvarer, ettersom dette er et hypotetisk mål for levealder. For 2002-2004 er det beregnet forventet gjenstående levetid for bosatte i nye bydeler i Oslo, fylker og hele landet.

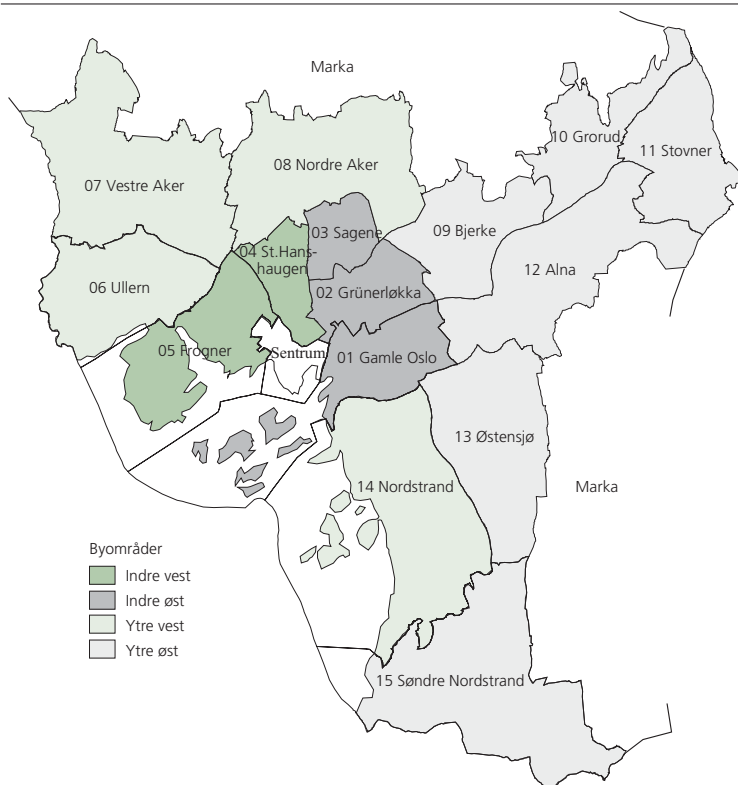
Siden dødsfallsratene som er brukt ved beregning av forventet levealder er basert på dødsfall i en periode (kalenderår), snakker vi om *periodedødelighet*. Alternativet er *kohortdødelighet*, det vil si at dødsfallsratene for en kohort (et fødselskull) gjennom hele livet er benyttet. For å kunne beregne faktisk levealder for et fødselskull, trengs det altså dødsfallsrater for dette kullet. I mangel av slike kohortdata – som det vil ta over hundre år å skaffe fullstendig – brukes i stedet ferske periodedata til å beregne forventet levealder. Med stadig synkende dødelighet blir faktisk levealder høyere enn forventet levealder. Nå er denne forskjellen mye mindre enn for noen generasjoner siden.

Ved levealderberegningene for bydeler i Oslo 2002-2004 er dødsfallene blitt gruppert til nye bydeler. Levaldrene for de nye bydelene for perioden 1991-1995 er derimot beregnet som vektete gjennomsnitt av tidligere publiserte levaldertall for de 25 gamle bydelene, der folkemengden av vedkommende kjønn 1. januar 1995 i de involverte bydelene og rodene er brukt som vekter. Levaldertallene for de fire byområdene er vektete bydelstall.

Det vil alltid være usikkerhet ved slike levealderberegninger. At datagrunnlaget er tilstrekkelig godt, og spesielt at folkemengden i området er stor nok, er viktig for resultatet. Andre forhold som påvirker utsagnskraften til beregnede tall for forventet levealder og tolkningen av dem er omtalt sist i artikkelen.

Det demografiske begrepet "forventet levealder" er diskutert nærmere av Brunborg (2004).

Figur 1. Nye bydeler i Oslo med grupperingen til fire byområder

Kartgrunnlag: Statens kartverk og Oslo kommune.

83 år, og menn rundt 78-80 år, ifølge dødelighetsforholdene i årene 2002 til 2004. Blant menn når bare Vestre Aker over 80 år, med 80,5. Levealderen for kvinner i nye Nordstrand bydel er ett år lavere enn i de tre andre bydelene som vi har funnet det naturlig å gruppere den sammen med. Også levealderen for menn er forholdsvis lav der. Levealdernivået i Nordstrand må ses på bakgrunn av at bydelen nå består av de tidligere bydelene Nordstrand og Ekeberg-Bekkelaget – med levealder på nivå med den i de andre bydelene som nå utgjør Ytre vest – pluss Lambertseter som har hatt klart lavere levealder enn de andre ved tidligere beregninger.

De nest høyeste levealdrene i Oslo-bydelene finner vi innenfor området Indre vest (St. Hanshaugen og Frogner). Her er gjennomsnittlig forventet levealder for menn og kvinner beregnet til henholdsvis 76,3 og 81,7 år, eller vel 2,5 og 1 år lavere enn i Ytre vest. Frogner kom klart best ut av de to. Mens folk i bydelene i Ytre vest har noe bedre leveutsikter enn landsgjennomsnittet, som er henholdsvis 77,0 og 81,9 år, er mulighetene for dem i Indre vest ikke fullt så gode som for landet som helhet.

Menn på indre østkant har dårligst utsikt til et langt liv

Lavest forventet levealder i Oslo, for både menn og kvinner, er beregnet for området Indre øst, med henholdsvis 71,6 og 78,1 år. Området omfatter bydelene Sagene, Grünerløkka og Gamle Oslo. Forventet levealder for kvinner i disse bydelene når høyest, nær 79 år, i Grünerløkka bydel, altså tre år under landsnivået. For menn i dette området varierer forventet levealder fra 68,4 år i Sagene bydel, til 72,5 år i Gamle Oslo og 73,3 år på Grünerløkka. Sagene skiller seg altså klart negativt ut fra andre bydeler når det gjelder menns levealder. Også ved

Boks 2. Andre levealdertall og levealderindikatorer

Andre levealdertall og levealderindikatorer for bydelene i Oslo publisert i "Hjulet" (Styrings- og informasjonshjulet for helse- og sosialtjenesten i kommunene) er:

- tall for forventet levealder 1993-1997 for gamle bydeler
- aldersstandardiserte dødsrater beregnet for gamle bydeler for periodene 1990-1994 (bare for begge kjønn under ett), 1994-1998 og 1995-1999
- aldersstandardiserte dødsrater beregnet for nye bydeler for perioden 1999-2003

Aldersstandardisert dødsrate er, i likhet med forventet levealder, et nyansert demografisk mål fordi det korrigerer for at befolkninger oftest har ulik alderssammensetning. Målet gir riktignok ikke noen intuitiv fortolkning, slik forventet levealder gjør, men er en indikator for dødelighet som varierer nøye i takt med forventet levealder, og som er godt egnet til å rangere geografiske områder etter dødelighet, og dermed etter levealder.

Statistisk sentralbyrå lager landstall for forventet levealder hvert år. De sist publiserte tallene, for 2004, var 82,3 år for kvinner og 77,5 år for menn (Statistisk sentralbyrå 2005a).

levealderberegningene for 1991-1995 (Sosial- og helsedirektoratet og Statistisk sentralbyrå 1997) og 1993-1997 (Sosial- og helsedirektoratet og Statistisk sentralbyrå 1999), kom denne bydelen svakest ut med henholdsvis

67,6 og 69,0 år. Da het den Sagene-Torshov, og omfattet samme geografiske område. Disse gangene skilte alle disse tre bydelene seg ufordelaktig ut, med 2-3 år lavere levealder enn noen andre, og i 1993-1997 hadde både Gamle Oslo og Grünerløkka-Sofienberg levealder på 69-tallet. En årsak til at Sagene nå er alene om å ha særlig lav levealder for menn, er at de to andre bydelene fikk overført henholdsvis nærmere 6 000 og 11 000 personer fra områder med betydelig høyere levealder. Dette skjedde da bydelen Helsfyr-Sinsen i 2004 ble fordelt på tre andre.

Mye av forklaringen på det lave levealdernivået i de tre bydelene (særlig de tre gamle bydelene) må likevel søkes i at bydelene, og kanskje særlig Sagene, har mange kommunale utleieboliger og/eller helse- og omsorgsinstitusjoner. Det er allment kjent at innflyttere til slike boliger i utgangspunktet har dårligere utsikter til et langt liv enn de som bor i selveide boliger. Det er likevel trolig flere årsaker her, ettersom ingen av bydelene Gamle Oslo og Grünerløkka fikk et tilsvarende ekstra "løft" i forventet levealder for *kvinner* etter bydelsutvidelsen, slik som for menn. Mer tilfeldige forhold kan også ha spilt inn.

Det at nye Sagene bydel ble identisk med den gamle, mens de to nabobydelene ble utvidet med personer med bedre utsikter til et langt liv, er et eksempel på en situasjon der det er lett å feiltolke endringstall. Det er samtidig en påminnelse om at i mindre, ensartede geografiske områder vil en generelt lettere kunne måle mer ekstreme verdier – som for eksempel forventet levealder – enn i større og mer varierte områder. Sammenslåing til større enheter bidrar til å skjule variasjon og ulikheter.

Figur 2. Gamle bydelers i Oslo

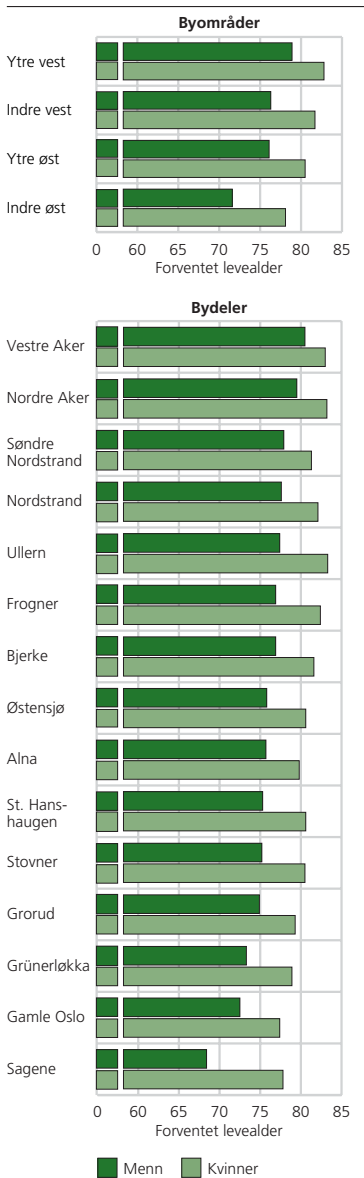
Kartgrunnlag: Statens kartverk og Oslo kommune.

Boks 3. Bydelers og byområder i Oslo

Fra 1. januar 2004 er antall bydelers i Oslo kommune, når det ses bort fra Sentrum og Marka, redusert fra 25 til 15 (figur 1 og 2). De nye bydelene er mer jevnstore i folketall enn de gamle, og med mellom 24 000 og 46 000 innbyggere er de minst på størrelse med de 35-40 mest folkerike kommunene i landet, noe som gjør det lettere å lage utsagnskraftige levaldertall for alle hovedstadens bydelers. Bare fire av 15 nye bydelers er identiske med en av de gamle, noe som kompliserer sammenlikning over tid.

For analyseformål i denne artikkelen har vi gruppert de 15 bydelene til fire byområder, der bydelene er gruppert på bakgrunn av geografi og sosioøkonomisk likhet: Indre øst, Indre vest, Ytre vest og Ytre øst, som vist på kartet (figur 1). Disse byområdene avviker noe fra de fire som Oslo kommune selv bruker. Vi har delt Oslo kommunes område Indre by i to områder, Indre øst og Indre vest, ettersom særlig nye Frogner bydel, som utgjør de tidligere bydelene Bygdøy-Frogner og Uranienborg-Majorstuen, atskiller seg sosioøkonomisk fra de østlige indre bydelene. Nordstrand bydel, som geografisk ligger i sørøst og ikke henger sammen med vestkanten, er gruppert til Ytre vest på grunn av klar sosioøkonomisk likhet med Ytre vest. De seks resterende bydelene utgjør byområdet Ytre øst, som dermed er blitt stort og folkerikt, med nær 200 000 innbyggere.

Figur 3. Forventet levealder for menn og kvinner, 2002-2004. Byområder og bydeler i Oslo

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

For menn er dermed forventet levealder i Sagene bydel på samme nivå som det som er beregnet for menn i det utsatte Finnmark fylke på 1970-tallet. For kvinner i bydelene Gamle Oslo og Sagene, de oslokvinnene som lever kortest, er leveutsiktene nå på nivå med dem for kvinner i Finnmark omkring 1980, altså relativt sett noe bedre enn for menn i Sagene.

Ytre øst likner Oslo-gjennomsnittet

I det store, fjerde byområdet, Ytre øst, forekommer det ingen spesielt markante forskjeller i beregnet forventet levealder mellom de enkelte bydelene. Likevel har Grorud, som ligger dårligst an, 3 år lavere levealder for menn enn Søndre Nordstrand, og vel 2 år lavere levealder for kvinner enn Bjerke, de to som kommer best ut. Ettersom Ytre øst har mer enn 37 prosent av Oslos befolkning, er det ikke uventet at gjennomsnittsnivået ligger nær Oslo-gjennomsnittet, for menn faktisk akkurat lik dette, for kvinner 0,5 år under. Derimot ville nok beregning på *deler* av enkelte nye bydeler kunne vise større ulikheter enn blant de 15 nåværende, noe som tidligere beregninger for 1991-1995 og 1993-1997 for de 25 gamle, mindre bydelene bekrefter.

Økt forskjell på vestkant og østkant

I løpet av tiårsperioden fra 1991-1995 til 2002-2004 har forventet levealder økt for både menn og kvinner, både på byområde- og bydelsnivå i Oslo, slik som for hele landet og fylkene. I alle fire byområdene har levealderen økt mer blant menn enn blant kvinner, og aller mest blant menn i Ytre vest, 3,4 år (se figur 4, der bydelene er rangert etter økningen i levealder for menn). Deretter følger Ytre øst og Indre vest med henholdsvis 3,0 og 2,8 år, foran Indre øst med 2,3 år. For kvinner finner vi det samme geografiske hovedmønsteret, men med mindre forbedring enn for menn: 2 år i de vestre områdene og noe lavere i de østre, lavest i Ytre øst, med 1,3 år.

I tillegg til ulik bedring blant menn og kvinner, har altså forskjellen i levealder på vestkanten og østkanten i Oslo økt. For menn har Ytre vests forsprang på Indre øst økt fra 6,2 til 7,3 år, mens økningen i forsprang for kvinner har vært mindre, fra 4,3 til 4,7 år.

På bydelsnivå har, som ventet, levealderbedringen variert langt mer enn mellom de fire byområdene, noe figur 4 viser tydelig. Variasjonen i endringstall er dessuten større enn blant levaldertall fordi levaldertallene for begge tidsperiodene er beheftet med en viss usikkerhet. Tallene forteller om størst økning blant menn i Nordstrand, Nordre Aker og Bjerke, med minst 4,0 år. Bortsett fra Sagene har bedringen for menn vært minst i Ullern. Bedringen i Vestre Aker var også blant de laveste, men det er likevel her menn lever lengst. Blant kvinner var bedringen minst i Søndre Nordstrand, noe som synes vanskelig å forklare på bakgrunn av at bedringen for menn i denne bydelen var hele 3,6 år. Dette skyldes trolig tilfeldigheter. Siden det bor så få eldre og gamle i bydelen, er antall dødsfall som beregningene bygger på langt lavere enn i andre bydeler. I Søndre Nordstrand døde det færre enn 200 kvinner i treårsperioden, mot tre ganger så mange i Sagene, der det bor færre kvinner enn i Søndre Nordstrand.

Oslo ligger heller dårlig an blant fylkene

Til tross for høy forventet levealder på vestkanten i Oslo, er fylket Oslo – med henholdsvis 76,1 år for menn og 81,1 år for kvinner – blant de fire-fem nederste fylkene på rangeringslista for 2002-2004. Nedenfor Oslo finner vi for

menn bare Finnmark, Hedmark og Østfold, for kvinner også Vestfold. Avstanden ned til Finnmark på bunnen av fylkesrangeringen er 1,6 år for menn og 0,4 år for kvinner.

Gjennomsnittlig levealder i Oslo i 2002-2004 ligger henholdsvis 0,9 og 0,8 år under landsgjennomsnittet for menn og kvinner. Økningen fra 1991-1995 var 3,0 år for menn og 1,7 år for kvinner, som er noe mer enn det landsgjennomsnittet økte med, 1,6 og 1,5 år.

Et spørsmål vi kan stille oss er om bydeler i andre byer nå kan tenkes å ha høyere levealder enn bydelene på Ytre vest i Oslo? Det er sannsynligvis tilfelle for kvinner, fordi tall fra "Hjulet" viser at det for 1991-1995 og 1993-1997 ble beregnet tilsvarende eller litt høyere forventet levealder enn i Ytre vest i Oslo for kvinner i noen bydeler i Bergen og enkelte andre større byer. At det i den andre enden av skalaen kan finnes områder med lavere levealder for menn enn den i Sagene bydel i Oslo, er mindre trolig. I "Hjulet" er det riktignok blitt publisert noen tilsvarende eller også lavere levealdertall enn i Sagene for enkelte kommuner, særlig i Finnmark, og i noen "bydeler", men de fleste av disse beregningene er usikre fordi det bor så få her.

Ulik forskjell på kvinners og menns levealder i bydelene

Kvinner har alltid hatt lavere dødelighet, og dermed høyere levealder, enn menn. Det kan i noen grad skyldes forhold som at menn har vært mer aktive i yrkeslivet enn kvinner og at menn i større grad enn kvinner har hatt yrker med høy dødelighet (Borgan 2004).

Kjønnsforskjellen i forventet levealder for perioden 2002-2004 varierer fra bydel til bydel i Oslo, men er oftest mellom 4 og 6 år (figur 3). Oslo-gjennomsnittet er 5,0 år. I Sagene bydel, der menn i Oslo lever kortest, finner vi den klart største forskjellen, over 9 år, mens Vestre Aker, der menn lever lengst, har den minste på bare 2,5 år. At Sagene skiller seg så klart ut, er ikke lett å forklare. Det er den lave levealderen for menn som er spesielt avvikende, for beregnet levealder for kvinner er den nest laveste blant bydelene.

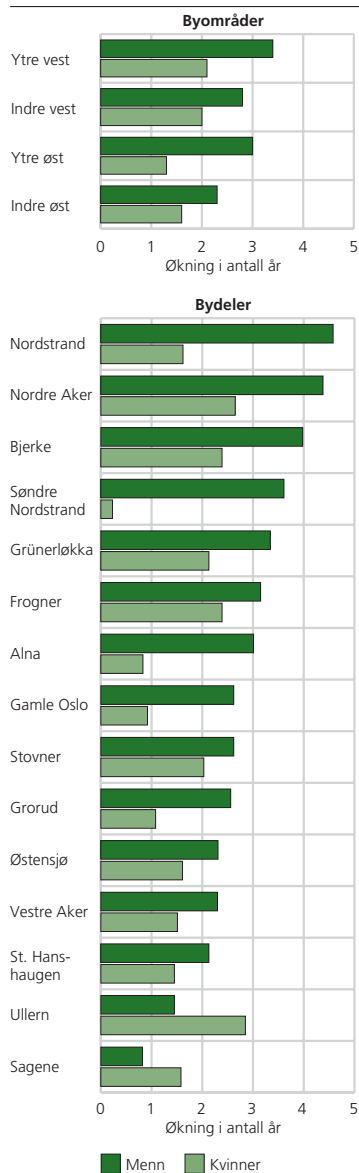
Blant de fire byområdene er det vel 7 og bortimot 5 års forskjell mellom høyeste og laveste levealder for henholdsvis menn og kvinner. Variasjonen blant de 15 bydelene er større, henholdsvis 12 og knapt 6 år.

Blant fylkene er differansen, som ventet, mindre – 3,6 år for menn og 2,9 år for kvinner. At denne differansen er klart mindre enn for bydeler, har sammenheng med at fylkestall vil kunne dekke over betydelige variasjoner innenfor fylket, i større grad enn bydelstall kan.

Forskjellen i levealder blant kvinner og menn avtar

Forskjellen i forventet levealder mellom kjønnene har stadig blitt mindre siden den på landsbasis nådde nærmere 7 år midt på 1980-tallet. I 2004 var den nede i 4,8 år. Vi må tilbake til begynnelsen av 1960-tallet for å finne en mindre forskjell. Årsaken til at forskjellen økte fra om lag 3,5 år etter 2. verdenskrig til nærmere 7 år, var dødsfall av hjerte- og karsykdommer etter krigen økte langt mer for menn enn for kvinner. Dessuten stanset økningen av disse sykdommene opp omkring 1960 for kvinner, mens den for menn fortsatte til omkring 1970. Deretter har hjerte- og karsykdommer igjen vært på retur blant begge kjønn, og mest blant menn, der forbedringspotensialet var størst

Figur 4. Økning i forventet levealder for menn og kvinner fra 1991-1995 til 2002-2004. Byområder og bydeler i Oslo

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1. Forventet gjenstående levetid for kvinner på utvalgte alderstrinn. 2002-2004. Bydeler i Oslo

Bydel	Alder			
	0	20	50	80
Oslo	81,1	61,7	32,8	8,9
Gamle Oslo	77,4	57,8	29,2	8,4
Grünerløkka	78,9	59,4	30,5	8,1
Sagene	77,8	58,7	30,3	8,8
St. Hanshaugen	80,6	61,2	32,3	8,4
Frogner	82,4	63,4	34,2	9,8
Ullern	83,3	63,4	33,7	8,7
Vestre Aker	83,0	63,5	34,6	9,2
Nordre Aker	83,2	63,4	34,5	9,5
Bjerke	81,6	61,9	33,3	9,5
Grorud	79,3	60,1	31,6	8,6
Stovner	80,5	61,1	31,9	8,1
Alna	79,8	60,8	32,0	8,6
Østensjø	80,6	61,4	32,9	8,7
Nordstrand	82,1	62,6	33,7	8,9
Søndre Nordstrand	81,3	62,0	33,1	8,3

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

(Statistisk sentralbyrå 2005b). Dermed har forventet levealder for menn på ny blitt mer lik den for kvinner, samtidig som begge levealdrer har økt betydelig.

Den reduserte forskjellen i levealder for menn og kvinner må også ses i sammenheng med endringer i yrkesforhold, livsstil og levesett. Det er registrert klare forskjeller i levealder for ulike yrkesgrupper (Borgan 2004). Yrkesforholdene har endret seg atskillig. Folketellingene viser at det fra 1960 til 1990 ble forholdsvis færre personer i en del tradisjonelle mannsyrkesgrupper som er kjent for relativt kort levealder, som fiskere og sjømenn, og forholdsvis flere med bedre utsikter til et langt liv, som lærere, ingeniører, jurister og pres-ter.

For landet under ett kan 67-årige menn og kvinner nå forvente å leve ennå henholdsvis 15,5 og 18,8 år. Ettersom mange slutter i arbeid flere år før de fyller 67 år, er det folks yrke(r) og yrkesforhold for minst et par tiår siden som vil kunne ha påvirket levealderen (Statistisk sentralbyrå 2005a). Mange av dem som dør i Oslo, kan ha levd lenge i en annen bydel eller et annet fylke og hatt et yrke som er uvanlig i vedkommende bydel nå. Tilsvarende vil det også ta noe tid før endringer i livsstil og levesett virker inn. At stadig færre menn røyker, mens kvinnene røyker i nesten samme omfang som før, har trolig begynt å bidra til mer lik levealder for begge kjønn, mens den seinere tids utvikling mot at kvinnenes drikkevaner bli mer lik mennenes, neppe har betydd noe ennå.

Selv om forskjellen på kvinners og menns levealder er blitt vesentlig mindre, er det likevel ikke noe fylke eller noen bydel i Oslo der levealderen for menn når opp mot kvinnenes for landet under ett.

Økt levealder mest på grunn av redusert dødelighet blant eldre

I hvilke aldersgrupper er det så at lavere dødelighet har bidratt mest til økt forventet levealder? Spedbarnsdødeligheten på landsbasis sank fra 3,5 til 3,2 per 1 000 levendefødte fra 2002 til 2004 (Statistisk sentralbyrå 2005a). Samtidig ser vi en tydelig reduksjon av dødsfallsratene for eldre over 65 år, både for menn og kvinner. Denne reduserte dødeligheten blant eldre bidrar klart mest til økningen i forventet levealder. Den lavere spedbarnsdødeligheten har også bidratt, men det er nå så vidt få dødsfall blant yngre folk at slike dødsfall teller forholdsvis mye mindre. At folks helse er blitt bedre enn før, og at det er færre dødsfall av hjerte- og karsykdommer enn for noen tiår siden, bidrar sammen med bedre levekår til lavere dødelighet og dermed høyere levealder.

At dødelighet blant yngre betyr lite nå, ser vi også av tabellene 1 og 2 over forventet gjenstående levetid på utvalgte alderstrinn. For en 50-årig mann i Nordre Aker bydel er forventet gjenstående levetid 30,8 år, mens en nyfødt gutt kan forvente å bli 79,5 år. Dette betyr at det å ha "overlevd" til sin 50-årsdag bare vil øke ens totale forventede levealder med $50,0 + 30,8 - 79,5 = 1,3$ år, noe som er svært lite sammenliknet med 30 år tidligere, da "bonusen" for å ha oppnådd å fylle 50 år var 4 år på landsbasis. Tabell 2 viser at "bonusen" i Sagene for 2002-2004 var $50,0 + 22,8 - 68,4 = 4,4$ år. Det betyr at dødeligheten blant menn under 50 år i Sagene bydel i perioden 2002-2004 var to-tre ganger så stor som i de fleste andre bydelene, og en del høyere enn landsgjennomsnittet for 30 år siden. Menn i Sagene som er fylt 80 år har forventet gjenstående levetid på 6,1 år. Det er den tredje korteste levetiden i bydelene. For menn i Sagene bydel skyldes derfor den lave forventede leve-

alderen høyere dødelighet (dødsfallsrater) enn i andre bydeler i de aller fleste aldrer.

Fire problemer ved å tolke forskjeller i beregnet levealder

Det er atskillig usikkerhet knyttet til tolkning av levealderberegninger. Med tanke på om nivået på og det innbyrdes forholdet mellom de levealdrer som beregnes er korrekt, er det flere forhold enn det å få registrert alle dødsfallene som er av betydning.

1. Vi kan ikke vente til alle er døde

Forventet levealder er et mål for "dagens levealder", slik vi ønsker, men målet er hypotetisk i den forstand at det ikke beskriver et virkelig fødselskull (kohort), ettersom det er beregnet på grunnlag av dødsfall blant *alle* fødselskull i befolkningen (boks 1). Fordi dødeligheten til ulike fødselskull oftest er forskjellig og stadig endres, kan forventet levealder være vanskelig å tolke og bruke til en del formål. Derimot kan *faktisk* levealder regnes ut for hvert enkelt fødselskull, for eksempel kvinner født i 1950, men helt *sikre* slike levaldertall kan vi lage først når alle fra 1950-kullet er døde, noe som ennå vil ta over femti år. Så lenge kan brukerne av levaldertall som oftest ikke vente, så derfor blir gjerne forventet levealder beregnet på grunnlag av de ferskeste dødelighetserfaringene (her dødsfallene i 2002-2004), brukt og tolket som et mål på faktisk levealder.

2. Folk flytter

At folk flytter, vil kunne påvirke levealderberegninger dersom det flyttes fra ett (geografisk) beregningsområde til et annet. Hvert år blir det nå registrert om lag 190 000 flyttinger mellom kommuner her i landet, av disse 90 000 mellom fylker (Statistisk sentralbyrå 2005c). Dødsfall blir registrert på den adressen der vedkommende bodde på dødsdagen, og teller ved levealderberegningene dermed fullt og helt med i det beregningsområdet der vedkommende bodde aller sist, selv om vedkommende hadde bodd der bare en kort tid. Riktignok er folk over 50-60 år nokså bofaste, slik at de aller fleste eldre bor i samme område i en rekke år før de dør, iallfall i samme kommune (Forgaard 2005). Men i lavere aldrer vil flytting inn eller ut av området, blant annet som følge av boligbygging, kunne påvirke levealderberegningene merkbart. I slike tilfelle kan en definisjon av forventet levealder som "forventet levetid for en nyfødt jente i bydel/kommune xxxxx" gi feil assosiasjoner. Som følge av flyttinger gjennom et langt liv – de 190 000 årlig tilsvarer i gjennomsnitt tre på hver av oss (Skiri 2001) – dør en stor andel av befolkningen i et beregningsområde der levetidene kan ha vært til dels vesensforskjellige fra dem i området hvor vedkommende ble født og vokste opp, eller kanskje levde storparten av livet. Derfor brukes i denne artikkelen i stedet formuleringen "forventet levealder for kvinner i bydel/kommune xxxxx".

Innenfor Oslo grenser registreres hvert år mer enn 70 000 flyttinger, av disse bortimot 45 000 mellom de nye bydelene (Oslo kommune 2004). I tillegg flytter godt over 30 000 personer til Oslo og nærmere 30 000 ut. Av de nesten 8 000 som kom fra utlandet i 2003 hadde nesten fire av fem utenlandsk bakgrunn, og halvparten bakgrunn fra et ikke-vestlig land.. De mange flyttingene bidrar til å gjøre levealderberegninger mer usikre enn de ellers ville ha vært. Trolig vil de generelt påvirke beregningene for Oslo relativt mye, ikke minst bydelstallene. Mest usikre blir tallene for de bydelene med størst innflytting eller gjennomstrømning av folk med en bakgrunn (norsk eller fremmed) mye

Foto: Siri Boquist

Tabell 2. Forventet gjenstående levetid for menn på utvalgte alderstrinn. 2002-2004. Bydeler i Oslo

Bydel	Alder			
	0	20	50	80
Oslo	76,1	56,6	28,4	7,1
Gamle Oslo	72,5	53,1	25,0	6,8
Grünerløkka	73,3	53,7	25,0	5,8
Sagene	68,4	49,8	22,8	6,1
St. Hanshaugen ..	75,3	55,7	27,6	5,8
Frogner	76,9	57,9	29,4	7,7
Ullern	77,4	58,1	30,0	7,4
Vestre Aker	80,5	60,8	32,4	8,8
Nordre Aker	79,5	59,7	30,8	7,2
Bjerke	76,9	57,2	28,9	8,7
Grorud	74,9	55,3	27,2	6,6
Stovner	75,2	55,5	27,9	6,6
Alna	75,7	56,6	28,6	6,7
Østtjensjø	75,8	56,4	28,4	6,8
Nordstrand	77,6	58,1	29,2	7,9
Søndre Nordstrand	77,9	58,8	29,8	8,8

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Foto: Siri Boquist

Sagene skiller seg negativt ut fra andre bydeler når det gjelder menns levealder. For menn i Sagene bydel er forventet levealder 68,4 år, mens den for menn i Vestre Aker er 80,5 år.

forskjellig fra den allerede bosatte befolkningen. Likevel vil førstegenerasjonsinnvandrere til Norge neppe trekke ned levalderen i tilflyttingsområdet, da det er funnet lavere dødelighet i denne gruppen enn i totalbefolkningen (Østby 2004:134). Funnet samsvarer med erfaringer fra andre vestlige land.

For å skaffe mer pålitelige regionale tall for levealder, kunne vi forsøke å stedfeste dødsfallet til det beregningsområdet der personen la grunnlaget for sin levetid, for eksempel til hvor vedkommende bodde lengst. Dette tilsvarer at en ved beregning av levealder for ulike yrkesgrupper legger til grunn det yrket vedkommende hadde lengst eller en vesentlig del av livet. Problemstillingen måtte i så fall overlates til en mer ressurskrevende spesialundersøkelse av folkeregisterdataene. Samtidig ville løsningen reise flere metodiske spørsmål, blant annet med hensyn til geografi og tid, og en ville vanskelig kunne lage like konsistente regionale levealdertall som i de ordinære levealderberegningene.

Referanser

Borgan, Jens-Kristian (2004): Prester og fysioterapeuter lever lengst, *Samfunnspeilet 3/2004*, Statistisk sentralbyrå.

Brunborg, Helge (2004): Befolkningen blir eldre. Økonomiske analyser 5/2004, Statistisk sentralbyrå.

Forgaard, Tanja Seland (2005): Flest flytter innenfor egen kommune. *Samfunnspeilet 5/2005*, Statistisk sentralbyrå.

Oslo kommune (2004): Statistisk årbok for Oslo kommune. 2004. <http://www.utviklings-og-kompetanseetaten.oslo.kommune.no/oslo-statistikken/>

Skiri, Halvard (2001): Geografisk mobilitet i Norge. Presentasjon til 22. nordiske statistikermøte i Kalmar 1.-5. august 2001. <http://www.kalmar2001.scb/session.asp#6>

Sosial- og helsedirektoratet og Statistisk sentralbyrå (1997): Hjulet 1997 (Styrings- og informasjonshjulet for helse- og sosialtjenesten i kommunene 1997). <http://www.ssb.no/emner/03/hjulet/hjulet97/>

Sosial- og helsedirektoratet og Statistisk sentralbyrå (1999): Hjulet 1999 (Styrings- og informasjonshjulet for helse- og sosialtjenesten i kommunene 1999). <http://www.ssb.no/emner/03/hjulet/hjulet99/>

Statistisk sentralbyrå (2005a): Befolkningsstatistikk. Døde. <http://www.ssb.no/emner/02/02/10/dode/>

Statistisk sentralbyrå (2005b): Dødsårsaker. <http://www.ssb.no/emner/03/01/10/dodsarsak/>

Østby, Lars (2004): *Innvandrere i Norge – Hvem er de, og hvordan går det med dem? Del I Demografi*. Notater 2004/65, Statistisk sentralbyrå.

3. Skjev fordeling av institusjoner

Betydelige utslag i beregnet levealder ville trolig kunne forekomme dersom det i en bydel eller kommune finnes en (eller flere) institusjon(er) som mottar beboere også fra andre bydeler (kommuner), og institusjonen er av en slik art at beboerne lever bare en kort tid før de dør. Dersom tilflyttede beboere blir registrert som bosatt i bydelen (kommunen) institusjonen ligger i, vil denne bydelen (kommunen) bli "belastet" med uforholdsmessig mange dødsfall, uten at folkemengden som brukes som nevner i dødsfallsratene (middelfolkemengden på et tidspunkt) øker på grunn av stor gjennomtrekk av beboere. Resultatet blir i så fall at beregnet forventet levealder for bydelen (kommunen) blir for lav, mens områdene som avgir institusjonsbeboere kommer for gunstig ut.

I juli 2005 ble folkeregistreringsforskriften endret slik at institusjonsbeboere som vil bli flyttet fysisk til en annen kommune for å få pleie, som følge av et avtalt samarbeid mellom to eller flere kommuner, fortsatt skal være registrert bosatt i sin gamle kommune. I den grad slik skjev fordeling av institusjoner har innvirket på beregnet levealder, burde forskriftsendringen bidra til at feilaktig påvirkning ikke lenger vil gjøre seg gjeldende mellom kommuner. En forutsetning for en slik regional skjevhet i levealderberegninger er altså at beboerne *dør* på institusjonen.

4. Noen innvandrere flytter utenlands uten å si fra

I land med en velutviklet folkeregistrering, som i Norge og andre nordiske land, vil kvaliteten på datagrunnlaget for dødsfall være riktig god. Denne situasjonen er i sterk kontrast til den i mange andre land, særlig de mindre utviklede. Derimot vil folkemengdetallene brukt i dødsfallsratene kunne være litt for høye i nordiske land, ettersom det sentrale folkeregisteret nok kan inneholde opptil noen titusen for mange personer registrert som bosatt, fordi mange – oftest tidligere innvandrere – har forlatt landet uten å melde ifra. Resultatet blir litt for høye tall for forventet levealder på landsbasis, og det vil være en tendens til at beregnet forventet levealder for områder (bydeler, kommuner) med mange innvandrere vil være vel høy. På den andre siden oppholder det seg åpenbart noen tusen personer illegalt her i landet. Men dødsfall blant slike vil påvirke verken befolkningsstatistikken eller levealderberegninger, fordi bare demografiske hendinger for dem som er registrert bosatt i landet tas med i statistikken.

Mindre til oppvarming enn tidligere antatt

Nye analyser viser at en betydelig lavere andel av strømforbruket i hjemmene går til boligoppvarming enn det vi har trodd før, og at denne andelen varierer mye mellom år på grunn av variasjoner i utetemperaturer og energipriser. Fordelingen av elektrisitetsforbruket til ulike formål har også endret seg over tid på grunn av endringer i sammensetningen av oppvarmingsutstyret, økning i beholdningen av elektriske apparater og høyere energieffektivitet. Dette er interessante funn når man vurderer energipolitiske tiltak.

*Bodil M. Larsen og
Runa Nesbakken*

Husholdningenes elektrisitetsforbruk fordeler seg på en rekke formål som oppvarming av bolig og vann, belysning og elektriske husholdningsapparater. Effekten av energipolitiske tiltak, som for eksempel avgifter og offentlig støtte til kjøp av nytt oppvarmingsutstyr, vil blant annet avhenge av hvor stor del av energiforbruket som benyttes til ulike formål.

Elektrisitetsverkene måler det totale elektrisitetsforbruket i en husholdning, men ikke forbruket til ulike formål. Formålsfordelingen må derfor beregnes, noe som innebærer at det er usikkerhet knyttet til fordelingen. Frem til nå har oppfatningen om formålsfordelingen vært basert på en analyse som ble utført for 15 år siden. I Larsen og Nesbakken (2005) har vi foretatt nye beregninger av formålsfordelingen. I denne artikkelen presenterer vi de nye resultatene, og sammenligner resultatene med den hittil rådende oppfatningen om formålsfordelingen.

Data og metode

Vi har estimert formålsfordelingen for 2001 ved å benytte data fra Forbruksundersøkelsen 2001. Dette er en utvalgsundersøkelse hvor om lag 1 000 husholdninger ble spurt om en rekke forhold knyttet til boligen og husholdningen generelt, og energibruk spesielt. Informasjon om elektrisitetsforbruk for hver enkelt husholdning er hentet fra elektrisitetsverkene. Vi har også estimert formålsfordelingen for 1990 ved å benytte Energiundersøkelsen 1990, som er en tilsvarende utvalgsundersøkelse for om lag 1 500 husholdninger. Den relativt detaljerte informasjonen om bruk av ulike typer elektrisk utstyr, beholdning av ulike typer oppvarmingsutstyr samt økonomiske og demografiske faktorer som påvirker elektrisitetsforbruket gir et godt grunnlag for å analysere fordelingen av samlet elektrisitetsforbruk til ulike formål.

Vi har benyttet en økonometrisk metode som utnytter forskjellene i beholdningen av elektrisk utstyr mellom husholdninger. Vi estimerer forskjellen i elektrisitetsforbruket mellom husholdninger som har ulike utstyrstyper og de som ikke har utstyr. På denne måten beregner vi elektrisitetsforbruket til hver enkelt utstyrstype. For å beregne formålsfordelingen for husholdningssektoren tar vi også hensyn til hvor stor andel av husholdningene som har de ulike utstyrstypene. Utvalgsundersøkelsene vi benytter gir oss tilstrekkelig informasjon om husholdningens totale elektrisitetsforbruk, beholdning av elektrisk utstyr og andre relevante demografiske og økonomiske data til å kunne benytte den økonometriske metoden, se for øvrig Larsen og Nesbakken (2005).

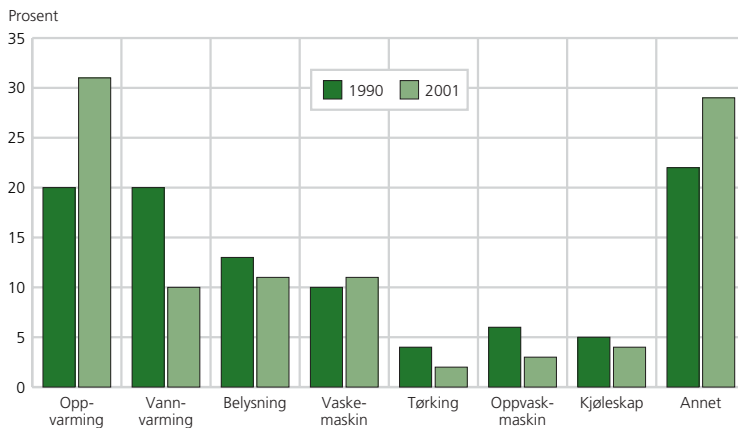
Bodil M. Larsen er forsker i Statistisk sentralbyrå, Gruppe for energi og miljøøkonomi (bodil.merethe.larsen@ssb.no).

Runa Nesbakken er forsker i Statistisk sentralbyrå, Gruppe for energi og miljøøkonomi (runa.nesbakken@ssb.no).

Hovedresultatene er gjengitt i figur 1. Gjennomsnittlig samlet elektrisitetsforbruk per husholdning var om lag det samme i 1990 og 2001 (3 prosent høyere i 2001). Husholdningene reduserte sitt elektrisitetsforbruk blant annet til vannvarming, belysning, tørking og oppvaskmaskin fra 1990 til 2001, mens forbruket til boligoppvarming og "annet" økte.

Analysen viser at om lag en tredjedel av elektrisitetsforbruket i husholdningene ble brukt til boligoppvarming i 2001. Vannvarming, belysning, vaske- maskin og kjøling/frysing av mat utgjorde om lag 10 prosent hver. Resten var fordelt på oppvaskmaskin, tørke- utstyr og andre elektriske apparater.

Figur 1. Formålsfordelingen av elektrisitetsforbruket i 1990 og 2001. Prosent

Kilde: Larsen og Nesbakken (2005).

Det var mildt i 1990

Elektrisitetsforbruk til *boligoppvarming* var om lag 60 prosent høyere i 2001 enn i 1990. Dette skyldes svært ulike utetemperaturer i de to årene, ulike relative energipriser samt utviklingen i beholdningen av oppvarmingsutstyr og boligareal. Utetemperaturen var 25 prosent høyere enn normalt i 1990 og om lag normal i 2001. At oljeprisen korrigert for virkningsgrad var 29 prosent høyere enn elektrisitetsprisen i 2001, men 12 prosent lavere i 1990, trakk også i retning av høyere elektrisitetsforbruk. Andelen av husholdningene med elektriske ovner eller varmekabler økte fra 92 til 98 prosent, andelen med oljeutstyr gikk ned fra 30 til 15 prosent og boligarealet økte med 4 prosent. Mer energieffektive husholdningsapparater trakk i retning av en lavere andel av elektrisitetsforbruket til slike apparater, og dermed høyere andel til oppvarming.

To beregningsmodeller

Det er flere årsaker til at ERÅD-modellen og vår økonometriske modell gir så vidt forskjellige resultater. Dette er nærmere drøftet i Larsen og Nesbakken (2005). Den viktigste årsaken er forskjellige metoder. ERÅD står for EnergiRÅDgivning, og er en ingeniørutviklet modell (Energidata 1989). I ERÅD-modellen er det svært mange parametre som skal anslås, blant annet effekt- og elektrisitetsforbruk for ulike apparater, brukstider og annen forbruksatferd. Dette ble gjort dels ved bruk av informasjon fra Energiundersøkelsen 1990 og dels ved å bruke kvalifisert gjetning. I vår økonometriske modell har vi estimert forbruket til ulike apparater ut fra data for hver enkelt husholdning i utvalget, uten at det er nødvendig å gjøre antakelser om elektrisitetsforbruk, effektforbruk, brukstider og lignende. Resultatene fra den økonometriske analysen gjenspeiler at husholdningene har svært forskjellig beholdning av elektrisk oppvarmingsutstyr og husholdningsapparater med hensyn til alder på utstyret og energieffektivitet, mens resultatene fra ERÅD er basert på en antakelse om at alle husholdninger har nytt utstyr med energieffektiv teknologi.

Parameterverdiene som er benyttet i formålsfordelingen for 1990 fra ERÅD er ikke dokumenterte, og resultatene fra ERÅD kan derfor ikke etterprøves. Videre er ikke usikkerheten i ERÅD-beregningene estimert. De nye beregningene er basert på metoder fra fagene økonomi og statistikk anvendt på observasjoner fra husholdningsundersøkelser, og usikkerheten kan anslås. Usikkerheten knyttet til at resultatene er basert på et utvalg av husholdninger gjelder både i ERÅD og vår økonometriske modell. I begge modellene kan enkelte formål være under- eller overestimert, men evalueringen av ERÅD-metoden tyder på at usikkerheten er størst for ERÅD-modellen.

Foto: Photos.com

Mindre til vannvarming

Elektrisitetsforbruk til *vannvarming* ble redusert med om lag 50 prosent fra 1990 til 2001. Dette skyldes lavere andel som har egen elektrisk varmtvannsbereder og sterk økning i andelen husholdninger som har oppvaskmaskin. Varmt tappevann til manuell oppvask gikk dermed ned. En reduksjon i antall karbad trekker også i retning av lavere varmtvannsforbruk. Andre årsaker kan være bedre isolering i nye varmtvannsberedere, at berederen i større grad plasseres i oppvarmede rom og økt bruk av spare-dusj. En overgang fra tradisjonell bøt-tevask til mopping kan også ha bidratt til lavere varmtvannsforbruk.

Elektrisitetsforbruk til *belysning* var 18 prosent lavere i 2001 enn i 1990. Dette kan blant annet skyldes betydelig høyere realpris på elektrisitet i 2001 enn i 1990, og at husholdningene dermed ble mer bevisste på å slå av lys og benytte lavenergipærer.

Mer energieffektive husholdningsmaskiner

Andelen av husholdningene med *vas-kemaskin* var om lag uendret, men elektrisitetsforbruket økte likevel med 17 prosent. Effektivitetsforbedringer trekker i retning av lavere elektrisitetsforbruk over tid. Det høyere forbruket skyldes da endret bruksmønster, som vasking på høyere temperatur, økning i antall vasker, vasking av ulltøy i maskin og økt bruk av forvask. Elektrisitetsforbruk per *tørketrommel/-skap* ble mer enn halvert fra 1990 til 2001, samtidig som det var en viss økning i andelen husholdning-

ger som hadde dette utstyret. Samlet sett gikk gjennomsnittlig elektrisitetsforbruk til tørking ned med 55 prosent. Betydelig flere husholdninger hadde *oppvaskmaskin* i 2001 enn i 1990, men energieffektiviteten for oppvaskmaskinene ble kraftig forbedret, og husholdningenes elektrisitetsforbruk til oppvaskmaskiner ble halvert. Elektrisitetsforbruk til *kjøleskap* utenom kombiskap gikk ned med 28 prosent, hovedsakelig på grunn av en sterk overgang til kombiskap.

Mer til luksusformål?

Samleposten av *annet elektrisitetsforbruk* dekker elektrisitetsforbruk til alle apparater som ikke er spesifiserte i estimeringene (inklusive blant annet komfyr, kombiskap og frysebokser), og dette forbruket økte med 37 prosent fra 1990 til 2001. Årsaker kan være økning i andelen som hadde kombiskap samt at husholdningene anskaffer stadig flere typer elektriske apparater. Det var også en relativt kraftig økning i husholdningenes realinntekt i perioden 1990 til 2001. Når inntekten øker, vil vi forvente lavere økning i elektrisitetsforbruk til nødvendighetsgoder sammenlignet med elektrisitetsforbruk som har mer luksuspreg. De spesifiserte postene som varm bolig, varmt vann, lys, rene og tørre klær, rent dekketøy og kalde matvarer har alle et nødvendighetspreg. Svømmebasseng, terrassevarmere, badstue, boblebad, aircondition og så videre har mer luksuspreg, og dette utstyret er med i annet elektrisitetsforbruk. Økningen i elektrisitetsforbruket som følge av økt inntekt, må dermed forventes å være høyere for gruppen "Annet" enn for de andre formålene.

Forskjellige metoder - forskjellige resultater

En formålsfordeling av husholdningenes energiforbruk i 1990 basert på ingeniørmodellen ERÅD, har vært den eneste tilgjengelige i mange år. ERÅD står for EnergiRÅDgivning, og modellen er utviklet med tanke på å masseprodusere individuelle spareråd for boliger og yrkesbygg (se Ljones, Nesbakken, Sandbakken og Aaheim 1992 og Energidata 1989). 1990-resultatene fra ERÅD er generelt svært forskjellige fra de nye resultatene vi har presentert her, selv om datagrunnlaget fra Energiundersøkelsen 1990 er felles. ERÅD har beregnet at 65 prosent av elektrisitetsforbruket og 75 prosent av energiforbruket i 1990 gikk til oppvarming av bolig og vann, mens våre tall viser henholdsvis 40 og 53 prosent.

De nye resultatene mest troverdige

Tidligere anslag på formålsfordelingen av elektrisitetsforbruket i norske husholdninger er basert på resultater fra en energirådgivningsmodell og data for 1990. Vi har beregnet formålsfordelingen for 2001 ved å benytte en økonomisk metode i tråd med internasjonale studier av formålsfordeling. I likhet med tidligere resultater er også disse nye resultatene beheftet med usikkerhet. De nye resultatene fremstår imidlertid som stabile og presise, noe vi har redegjort grundigere for i Larsen og Nesbakken (2005). Metoden er også anvendt på data for 1990 for å studere endringer over tid. Formålsfordelingen vil variere fra år til år avhengig av utetemperaturer og energipriser. I tillegg vil trender når det gjelder energieffektivisering av apparater og oppvarmingsutstyr samt utbredelse av både kjente typer utstyr og nye utstyrstyper påvirke den langsiktige utviklingen i formålsfordelingen.

De nye tallene viser at en langt lavere andel av elektrisitetsforbruket går til oppvarming enn tidligere antatt.

Referanser

Energidata (1989): "Metodebeskrivelse av ERÅD-systemer", Rapport 1201/iah, Energidata, Trondheim.

Larsen, B.M. og R. Nesbakken (2005): "Formålsfordeling av husholdningenes elektrisitetsforbruk i 2001. Sammenligning av formålsfordelingen i 1990 og 2001", Rapporter 2005/18, Statistisk sentralbyrå.

Ljones, A., R. Nesbakken, S. Sandbakken, A. Aaheim (1992): "Energibruk i husholdningene. Energiundersøkelsen 1990". Rapporter 92/2, Statistisk sentralbyrå.

Denne artikkelen er en omarbeidet versjon av en artikkel i Økonomiske analyser nr. 4/2005.

Norges vassdrags- og energidirektorat og Enova SF bidro til å finansiere prosjektet.

Partnere skiller seg oftest

Lesbiske partnere skiller seg oftere enn homofile partnere, og personer som lever i registrerte partnerskap skiller seg oftere enn gifte. Det viser analyser av norske og svenske data. Merk også at hittil er det bare født 70 barn av mødre som lever i registrert partnerskap i Norge.

Turid Noack

Det er nå tolv år siden to personer av samme kjønn fikk adgang til å inngå registrert partnerskap her i landet. I denne artikkelen oppsummerer vi hvordan dette tilbudet er blitt mottatt så langt, og ser litt nærmere på hva som kjennetegner dem som har inngått partnerskap. Dessuten minner vi om tidligere funn når det gjelder skilsmisserisikoen i partnerskap, nærmere bestemt om noen grupper av partnere skiller seg oftere enn andre. Et spørsmål vi hittil har visst lite om, er om samlivene varer like lenge, eller like kort, enten paret er av samme eller motsatt kjønn? Mer systematiske analyser av forskjeller i skilsmisserisiko i registrerte partnerskap og ekteskap er gjennomført med svenske data. Avslutningsvis gjengir vi hovedresultatene fra denne studien.

Skilsmissereglene for registrerte partnerskap er de samme som for ekteskap. Det vil si at enten paret er enig eller ikke om å gå fra hverandre, kreves det normalt ett års separasjonstid før skilsmissebevilling blir gitt. I denne artikkelen refereres også analyser av registrerte partnerskap i Sverige. Sverige fikk sin partnerskapslov i 1995, og også der er reglene for oppløsning de samme for partnerskap som for ekteskap.

Økning i partnerskap, og forholdsvis flere lesbiske par

I vår første studie av registrerte partnerskap så vi på partnerskapene inngått 1993-1998 (Noack 2000). Det ble inngått flest partnerskap det første året, nærmere bestemt 158 fra loven trådte i kraft i august 1993 og ut samme år. Av disse parene var det rimeligvis flere som hadde ventet lenge på adgangen til å legalisere forholdet sitt. Deretter gikk tallet for inngåtte partnerskap noe ned (gjennomsnittlig 122 per år i 1996-1998). I de første årene var det langt flere homofile enn lesbiske par, henholdsvis to tredjedeler og en tredjedel av dem som inngikk partnerskap. Den første analysen viste dessuten at de som valgte denne samlivsformen i gjennomsnitt var 7-8 år eldre enn dem som giftet seg, og at den innbyrdes aldersforskjellen i parforholdet var klart større enn i ekteskap. Å inngå partnerskap var også langt vanligere i Oslo enn ellers i landet (Noack 2000).

Det samme mønsteret finner vi langt på vei i dag, men andelen lesbiske par har økt mye og er nå kommet opp i 44 prosent. Det inngås flere partnerskap utover i landet slik at Oslo-dominansen er blitt langt mindre. Partnerskapene har dessuten økt i antall. Det siste året vi har tall for er 2004, da det ble inngått 192 partnerskap¹.

Ved inngangen til 2005 hadde 2 823 personer (1 669 menn og 1 154 kvinner) sivilstand *registrert partner* (Statistisk sentralbyrå 2005). Siden partnerskapsloven ble innført og til og med utgangen av 2004 er det inngått 1 808 registrerte partnerskap, og det er registrert 256 skilsmisser.

Turid Noack er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning (turid.noack@ssb.no).

I årenes løp har det vært skrevet mye om barn født av mødre som lever i registrerte partnerskap. Totalt sett er imidlertid dette et lite antall. Fra partnerskapsloven ble innført og frem til og med 2004 er det blitt registrert i alt 70 fødsler. Flestparten av disse fødslelene er fra de aller siste årene².

Betydelig overrisiko for skilsmisser i lesbiske og tverrnasjonale partnerskap

I våre to neste studier av partnerskap så vi spesielt på skilsmisserisikoen (Noack, Fekjær og Seierstad 2002; Noack, Seierstad og Weedon-Fekjær 2005). Vi konkluderte med at det er stor forskjell i risiko mellom lesbiske og homofile par, og at det er de lesbiske parene som oftest går fra hverandre. I utgangspunktet hadde vi ingen klare forventinger om en slik forskjell i skilsmisserisikoen. Tidligere studier av partnerskap var ikke gjennomført verken hos oss eller i de andre nordiske landene. Det finnes riktignok en rekke studier av lesbiske og homofile parforhold generelt, men i likhet med det meste av forskningen på dette området er utvalgene som oftest så små og lite representative at det er vanskelig å generalisere resultatene. Mer teoretiske arbeider om lesbiske og homofile samliv ga heller ingen entydige indikasjoner på hva en kunne forvente. Noen vektlegger forhold som peker mot mindre stabilitet i lesbiske forhold, andre fremhever faktorer som skulle gjøre de homofile parforholdene mer utsatt for brudd (se f.eks. Kurdek 2003; Prieur mfl. 1988; Solomon, Rothblum og Balsam 2005). Det er heller ikke gitt at de som har valgt å inngå et registrert partnerskap med det det innebærer av plikter, retteligheter og åpenhet, vil ha samme atferd som dem som lever i mer uforpliktende parforhold.

Når vi bare undersøkte partnerskapene der begge var norske, hadde de lesbiske parene 2,2 ganger så stor risiko for skilsmisse som par med to menn. Der som vi også tok med partnerskap der den ene av de to hadde utenlandsk statsborgerskap, ble kvinnenens overrisiko noe redusert, nærmere bestemt til 1,6. I begge disse analysene ble det kontrollert for en rekke bakgrunnsvariable som alder, aldersforskjell i parforholdet, bosted, barn m.m. (Noack, Seierstad og Weedon-Fekjær 2005:102).

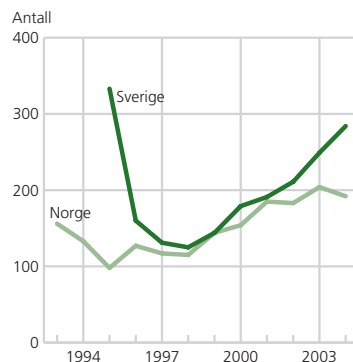
En annen gruppe som pekte seg ut med spesielt høy skilsmisserisiko, var partnerskap der den ene kom fra Norge og den andre hadde statsborgerskap i et tredjeverdens land. Disse partnerskapene hadde 2,8 ganger større risiko for skilsmisse enn partnerskap der begge var fra et nordisk land (Noack, Fekjær og Seierstad 2002).

Samme mønster i Norge og Sverige

Alle disse funnene samsvarer bra med analyser av svenske registrerte partnerskap (Andersson, Noack, Seierstad og Weedon-Fekjær 2006). I begge land ble det inngått spesielt mange partnerskap rett etter at loven ble innført, etterfulgt av en utfliating og en svak økning i de aller seneste årene (figur 1). I begge land har andelen lesbiske partnerskap økt med årene, og i Sverige er det i de seneste årene inngått omtrent like mange partnerskap blant kvinner som blant menn.

Det er ikke nevneverdige forskjeller når vi sammenholder kjennetegn for henholdsvis norske og svenske partnere. Gjennomsnittsalderen for mannlige partnerpar er imidlertid noe lavere i Norge enn i Sverige, og hovedstadskonsentrasjonen er litt sterkere. Det er dessuten noe flere svenske lesbiske partnerskap der minst en av de to har barn ved partnerskapsinngåelsen enn det vi

Figur 1. Antall inngåtte registrerte partnerskap i Norge og Sverige. 1993-2004

Kilde: Norge: Partnerskap der eldste partner var bosatt i Norge, Statistisk sentralbyrå. Sverige: Personer bosatt i Sverige, Statistiska centralbyrån.

Foto: Photos.com

finner for Norge (Andersson, Noack, Seierstad og Weedon-Fekjær 2006: tabell 1). Norske og svenske partnere har ganske likt utdanningsnivå.

Den klare forskjellen i skilsmisserisiko mellom lesbiske og homofile par bekreftes i det svenske materialet. Det samme gjelder for overrisikoen hos par der den ene er fra et tredjeverdens land.

Både i Norge og Sverige er antallet partnerskapsinngåelser ganske beskjedent sammenliknet med ekteskap. Også her stiller de to landene ganske likt, men partnerskap er noe mer vanlig i Norge enn i Sverige. I Norge ble det inngått 7 partnerskap per 1 000 ekteskap (1993-2001) mot 5 per 1 000 ekteskap i Sverige (1995-2002).

Hvor er skilsmisserisikoen størst – i ekteskap eller registrerte partnerskap?

Mange har reist spørsmål om ekteskap og partnerskap er like utsatt for skilsmisse. Så langt har det på grunn av problemer med datatilfanget, bare vært mulig å sammenlikne ekteskap og registrerte partnerskap i Sverige. Men siden partnerskapsmønsteret er nesten identisk i de to landene, synes det rimelig å anta at også skilsmissemønsteret i store trekk vil være det samme. Skilsmisselovgivningen i Sverige gjør det riktignok mulig å gå raskere fra hverandre enn i Norge, men skilsmissehyppigheten ligger på omtrent samme nivå.

Sammenliknet med dem som gifter seg, er de svenske partnerne gjennomgående eldre og spesielt gjelder det for de mannlige partnerne. Det er dessuten større aldersforskjell i parforholdet. Partnerskapene utmerker seg med en sterkere hovedstadsdominans, og det er forholdsvis flere tverrnasjonale enn det vi finner blant ektepar. De registrerte partnerne har dessuten noe høyere utdanning. Som ventet, er det langt færre foreldre blant dem som inngår partnerskap enn blant dem som gifter seg. I analysen av skilsmisserisikoen er det kontrollert for forskjeller i slike bakenforliggende faktorer (Andersson, Noack, Seierstad og Weedon-Fekjær 2006).

Analysen av det svenske materialet viste en betydelig overrisiko for skilsmisse i registrerte partnerskap i forhold til ekteskap. Nok en gang er det de lesbiske forholdene som skiller seg ut. Sammenliknet med ekteskap er skilsmisserisikoen i de lesbiske partnerskapene tre ganger så stor mens de homofile partnerskapene ikke har mer enn 1,4 ganger så stor risiko for skilsmisse.

En rekke skilsmissestudier finner at ektepar med barn er mer beskyttet mot skilsmisse enn barnløse par, og at barn betyr mer i så måte jo yngre de er. Siden det er langt mindre vanlig med barn blant partnere enn blant gifte, var det tenkelig at mye av forskjellen i skilsmisserisiko lå nettopp her. I det svenske materialet hadde 19 prosent av de homofile, 34 prosent av de lesbiske og 58 prosent av dem som giftet seg, minst ett barn ved inngåelsen. Vi valgte å kjøre en egen analyse der vi bare sammenliknet de "barnløse" parene. "Barnløs" vil i denne sammenheng si at ingen av de to var foreldre på det tidspunktet partnerskapet/ekteskapet ble inngått. Også de barnløse lesbiske og homofile partnerskapene hadde imidlertid betydelig overrisiko for skilsmisse sammenliknet med barnløse ektepar. Enten vi så på alle par eller bare barnløse par og kontrollerte for de samme bakenforliggende faktorene, var overrisikoen for skilsmisse sammenliknet med ektepar den samme, det vil si om lag tre ganger så stor for de lesbiske parene og om lag halvannen gang så stor for menn i registrerte partnerskap (Andersson, Noack, Seierstad og Weedon-Fekjær 2006).

Selv om skilsmisserisikoen er godt høyere for de registrerte partnerskapene enn for ektepar, er det langt på vei de samme faktorene som er forbundet med hvordan det går med parforholdene. Det var større risiko for skilsmisse blant dem som hadde inngått partnerskap/ekteskap i ung alder, og stor aldersforskjell innad samvarierte med økt skilsmisserisiko. Både tverrnasjonale partnerskap og ekteskap hadde større skilsmisserisiko enn der begge var svenske. Dessuten varierte skilsmissemønsteret med utdanning for begge typer samliv. Uansett samlivstype var det dem med minst utdanning som hadde størst skilsmisserisiko, og overrisikoen var spesielt stor for homofile partnerskap der en eller begge hadde lite utdanning.

Ikke gitt at forskjellene vedvarer

Våre beregninger viser at 13 prosent av de homofile og 21 prosent av de lesbiske partnerskapene inngått i Norge ligger an til å ha endt med skilsmisse før det har gått seks år. Sammenliknbare tall fra Sverige er 20 prosent (homofile), 30 prosent (lesbiske) og 13 prosent for ekteskap.

Vår analyse av skilsmisserisikoen i registrerte partnerskap og ekteskap er basert på partnerskap inngått i Sverige 1995-2002 og ekteskap fra om lag sam-

¹ I den løpende statistikken inngår bare partnerskap der den eldste av de to er bosatt i Norge. I våre analyser er samtlige inngåtte partnerskap tatt med, hvilket gir et noe høyere tall.

² Totalt dreier det seg om 50 fødsler fordelt på 14 (2002), 10 (2003) og 26 (2004).

Referanser

Andersson, G., T. Noack, A. Seierstad og H. Weedon-Fekjær (2006): "The Demographics of Same-Sex Marriages in Norway and Sweden", *Demography*. Under publisering.

Black, D., S. Makar, S. Sanders og L. Taylor (2003): "The Earnings Effects of Sexual Orientation", *Industrial and Labor Relations Review*, 56:449-469.

Festy, P. (2001): "The 'Civil Solidarity Pact' (PACS) in France: An impossible evaluation", *Population & Sociétés*. June No. 369: 1-4, Institut national d'études démographiques, Paris.

Kinsey, A. C., W. B. Pomeroy og C. E. Martin (1948): *Sexual Behaviour in the Human Male*, Philadelphia/London: W.B. Saunders.

Kurdek, L. A. (2003): "Differences between gay and lesbian cohabiting couples", *Journal of Social and Personal Relationships*, 20: 411-436.

Lauman, E., J. M. Gagnon, R. T. Michael og S. Michals (1994): *The Social Organization of Sexuality: Sexual Practice in the United States*, Chicago: University of Chicago Press.

Noack, T. (2000): Registrerte partnerskap: 1993-1998, *Samfunnsspeilet*, 3, 2000, Statistisk sentralbyrå, 24-29.

Noack, T., A. Seierstad og H. Fekjær (2002): Skilsmisser blant lesbiske og homofile partnere - hvem er mest stabile? *Samfunnsspeilet*, 3, 2002, Statistisk sentralbyrå.

Noack, T., A. Seierstad og H. Weedon-Fekjær (2005): "A Demographic Analysis of Registered Partnerships (legal same-sex unions): The Case of Norway", *European Journal of Population*, 21:89-109.

Patterson, C. (2000): "Family relationships of lesbian and gay men", *Journal of Marriage and the Family*, 62:1052-1069.

Pedersen, W. og H. W. Kristiansen (2003): Å gjøre det, å føle det og å være det. Homoseksualiteten i det seinmoderne, *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 44:3-37.

Prieur, A. mfl. (1988): *Kjærlighet mellom menn i aidsens tid*, Oslo: Pax forlag.

Solomon, S. E., E. D. Rothblum og K. F. Balsam (2005): Money, Housework, Sex and Conflict: Same-Sex Couples in Civil Unions, Those Not in Civil Unions, and Heterosexual Married Siblings, *Sex Roles*, vol. 52, Nos.9/10: 561-575.

Statistisk sentralbyrå (2005): www.ssb.no/folkemengde/tab-2005-03-11-01.html

me periode. Den maksimale varigheten er følgelig kort, og de store forskjellene i skilsmisserisiko mellom lesbiske partnerskap og ekteskap gjelder derfor når vi ser på samlivens første år. Om forskjellen vil bestå videre utover, er det for tidlig å si. En teoretisk mulighet er at partnerskapene "gjør unna" mange av sine skilsmisser relativt raskt, og at de som overlever de første årene, ikke vil ha den samme overrisikoen sammenliknet med ekteskap. Om det er slik, vil vi ikke kunne vite før også partnerskapene har hatt mulighet for å ha vart så lenge at de nærmer seg "sølvbryllupsvarighet" eller det som lenger er.

Retten til kjønnsnøytrale ekteskap er etter hvert blitt satt på dagsorden i en rekke land, og i noen land er slike ekteskap også innført. Sist ute var Spania og Canada der dette ble vedtatt i inneværende år. Foreløpig vet vi lite om hvor utbredt registrerte partnerskap og kjønnsnøytrale ekteskap er i land som har innført den ene eller den andre av ordningene. Men både i Danmark og Nederland inngås det forholdsvis flere slike samliv enn i Norge og Sverige.

Samfunnets generelle åpenhet i forhold til seksuell legning kan være en forklaring på at par av samme kjønn i ulik grad velger å formalisere forholdet sitt. De nasjonale interesseorganisasjonene til de homoseksuelle har også vært mer eller mindre splittet i sitt syn på partnerskap og kjønnsnøytrale ekteskap. En tredje forklaring kan være at samboere og ektepar i noen land behandles forholdsvis likt når det gjelder rettigheter og plikter, mens valg av samlivsform i andre land kan ha store økonomiske konsekvenser for det enkelte par. Dette kan selvsagt også tenkes å påvirke skilsmissehyppigheten.

Ifølge Festy (2001) er det mindre sannsynlig at variasjonene landene imellom skyldes eventuelle forskjeller i homoseksuell praksis. Nyere befolkningsstudier har anslått andelen som i løpet av livet har hatt minst en seksualpartner av samme kjønn til 4-9 prosent av alle menn og 4 prosent av alle kvinner (Lauman, Gagnon, Michael og Michals 1994; Black, Makar, Sanders og Taylor 2003). Det er godt lavere enn det hyppig siterte anslaget fra den berømte Kinsey-rapporten, nærmere bestemt 10 prosent av alle menn. Flere har imidlertid påpekt at Kinsey har blitt feiltolket både av leg og lærd. Ifølge Kinsey var det ikke mulig å operere med en skarp todeling mellom homo- og heteroseksuelle. Han ga derfor diverse estimater, fra 4 til 37 prosent, avhengig av hvilke definisjoner som ble brukt (Kinsey, Pomeroy og Martin 1948:650-51). De mye siterte "10 prosent av alle menn" var slik han definerte det, andelen som hadde vært overveiende homoseksuelle i minst tre år. I nyere forskning fremheves det også at seksuell legning ikke nødvendigvis er fastlåst en gang for alle, men snarere vil kunne variere i intensitet og retning over livsløpet (Patterson 2000; Pedersen og Kristiansen 2003).

I familiefasens vold

Unge mennesker er mest utsatt for vold og trusler om vold. Men når ungdomsfasen er over, og de fleste går over i parforhold og barnefamilier, er det de enslige som er mest utsatt. Disse tendensene gjelder for begge kjønn. Enslige kvinnelige forsørgere er spesielt utsatt, og familievold utgjør en større andel av volden for disse enn for andre volds ofre.

I analyser av resultater fra representative intervjuundersøkelser vil man ofte komme til en begrensning av muligheter på grunn av utvalgenes størrelse – selv når undersøkelsene er så store som Statistisk sentralbyrås (SSB) levekårsundersøkelser. Dette gjelder ikke minst når undersøkelsene kartlegger fenomen som er relativt sjeldne i befolkningen, som for eksempel utsatthet for ulike typer lovbrudd.

Sammenslåtte undersøkelser gir nye muligheter

SSB har tidligere publisert resultatene fra de syv levekårsundersøkelsene om utsatthet og uro for lovbrudd (se blant andre SSB 2005, Stene 2004 og Stene 2003). Disse tidligere beskrivelsene har i all hovedsak handlet om fordelingene etter kjønn og til dels alder. Det er også presentert noen hovedtall for ofre etter bostedsstrøk. At utviklingen, ofrene og de tilfellene av lovbrudd de har vært utsatt for kun er beskrevet ut fra disse dimensjonene, har i stor grad sammenheng med begrensninger på grunn av utvalgsstørrelsen.

Utviklingen i den voksne befolkningens utsatthet for lovbrudd, og da spesielt for vold og trusler, har over lang tid vært stabil. Den stabile utsattheten muliggjør en metode hvor vi slår sammen flere undersøkelser, slik at vi på en mer statistisk holdbar måte kan få en mer detaljert kjennskap til den voksne befolkningens utsatthet for vold og trusler. Vi har her slått sammen undersøkelsene fra de tre siste årene (1997, 2001 og 2004). Med dette grunnlaget har vi valgt å se nærmere på familiefaser, risikoen for å bli offer i disse fasene og hvilke typer overgrep de ulike ofrene beskriver.

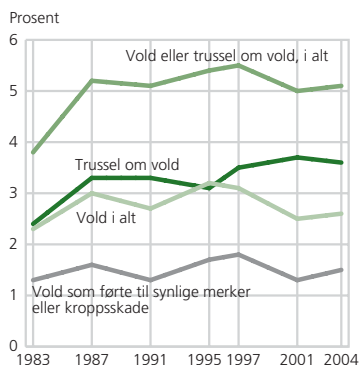
LKU om utsatthet og uro for lovbrudd

Levekårsundersøkelsene (LKU) har syv ganger i perioden 1983-2004 inneholdt spørsmål om befolkningens utsatthet for lovbrudd i løpet av ett år. Hver av disse undersøkelsene har inneholdt et representativt bruttoutvalg på 5 000 personer i befolkningen 16 år og over. I alle undersøkelsene er befolkningen spurt om deres utsatthet og uro for vold og trusler. I fire av undersøkelsene (1983, 1997, 2001 og 2004) har alle ofre for vold og trusler fått tilleggsspørsmål om ulike forhold knyttet til inntil seks tilfeller av vold og trusler. I fire av undersøkelsene (1991, 1997, 2001 og 2004) er alle spurt om deres utsatthet for tyveri og skadeverk – med oppfølgingsspørsmål om inntil seks tilfeller av tyveri og skadeverk. I denne artikkelen presenteres noen mer detaljerte resultater om vold og trusler ved hjelp av en sammenslåing av de tre undersøkelsene fra perioden 1997-2004. Mer om LKU på [ssb.no: Levekårsundersøkelsen, oversiktside 1997-2004](http://www.ssb.no/levekkaar/), <http://www.ssb.no/emner/00/02/levekkaar/> og [Levekårsundersøkelsene om utsatthet og uro for lovbrudd](http://www.ssb.no/emner/03/05/vold/), <http://www.ssb.no/emner/03/05/vold/>.

Reid Jone Stene

Reid Jone Stene er kriminolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (reid.jone.stene@ssb.no).

Figur 1. Utsatthet for vold og trusler, etter type lovbrudd. 1983-2004. Prosent av befolkningen 16 år og over

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1983-2004, Statistisk sentralbyrå.

Familiefase

Dette kjennemerke grupperer den intervjuede personen etter alder, samlivsstatus, om barn bor hjemme og barnas alder. Kjennemerket skiller mellom enslige og par, der par omfatter både gifte og samboende. 'Enslig' refererer altså til om personen lever i et parforhold eller ikke, og ikke til om vedkommende bor alene. Gruppene med barn omfatter personer som bor sammen med egne barn (medregnet stebarn og adoptivbarn) i alderen 0-19 år.

Mange veier ut og inn av familier

Familiefasen beskriver flere ulike dimensjoner ved en persons livssituasjon – men spørsmålet om man bor sammen med familiemedlemmer eller en partner, er helt sentralt. Det går et skille ved samlivsstatus, det vil si om personen er enslig eller bor i samliv med en annen voksen partner. Det går videre et skille når minst ett familiemedlem under 20 år inngår i bofellesskapet – enten man som ungdom bor sammen med foreldre, eller som voksen bor sammen med barn.

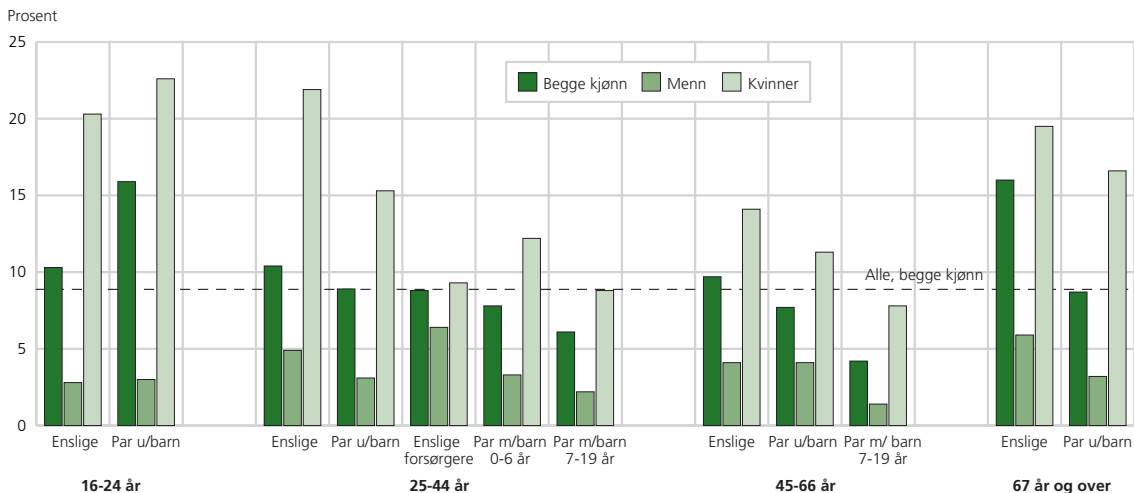
Generelt er vi i de ulike familiefasene ut fra hvor gamle vi er. De fleste av oss bor hjemme hos en eller begge foreldre frem til vi er ferdig med skolealderen – hvorpå en del flytter hjemmefra uten å gå inn i et samliv eller å etablere en ny familie. Noe senere, gjerne i løpet av alderen 25-44 år, inngår vi samliv og stifter småbarnsfamilier. De fleste enslige forsørgerne er også i denne aldersgruppen. Senere går de aller fleste over i en fase av livet hvor man ikke bor sammen med barn – enten dette skyldes at man ikke har barn, at barna har flyttet hjemmefra, eller at familien på annen måte – for eksempel gjennom en skilsmisse – har en endret posisjon. Blant dem som var 45 år eller eldre i LKU 1997-2004, var det om lag 20 prosent som bodde med barn under 20 år, 25 prosent var enslige og de resterende 55 prosent bodde i et parforhold.

Kvinner og menn varierer noe i forhold til når de går inn i de ulike familiefasene. Kvinner går i noe tidligere alder inn i samlivs- og familieforhold enn menn. Aldersgruppene som brukes i statistikkene fra levekårsundersøkelsene, gjør imidlertid at disse ulikhetene blir mindre synlige – og vi finner noenlunde lik kjønnsfordeling i de fleste familiefasene og aldersgruppene som her er brukt. Det er imidlertid enkelte familiefaser som er langt mer preget av ulikhet i kjønn enn andre: Av alle enslige forsørgere som svarte på spørsmål om utsatthet for lovbrudd i LKU 1997-2004, var 82 prosent kvinner.

Våre familiefaser følger i stor grad en forventet livssyklus – hvor man går over i stadig nye faser. Det er imidlertid blitt vanligere å gå ut og inn av de samme familiefasene flere ganger. Den kronologiske rekkefølgen, hvor ofte man skifter, og hvor mange faser man opplever gjennom et liv – kan altså variere fra person til person. At familiefasene kan være omskiftelige og mangfoldige, gjør at de kan være vanskelig å gripe i en analyse som denne. Når vi her skal si noe om utsatthet for lovbrudd i løpet av ett år, og kun vet med sikkerhet hvilken familiefase personen hadde på det tidspunktet undersøkelsene ble gjennomført, kan vi heller ikke si helt sikkert hvilken familiefase offeret var i når han eller hun ble utsatt for lovbrudd. Men til tross for de mange mulige faseskiftene: Våre familiefaser følger stort sett et generelt og stabilt mønster, og hvilken fase vi er i, ser ut til å ha betydning for hva vi opplever og hvordan vi oppfatter våre omgivelser.

Enslig engstelse – og utrygghet blant unge par

Vi vet fra de siste levekårsundersøkelsene at det er blant de yngste og de eldste at det er flest som opplever uro for vold og trusler i sitt nærmiljø. Dette gjenspeiles delvis når vi ser på familiefasen til de som har opplevd en slik uro når de har gått alene ute der hvor de bor. De yngste og de eldste skiller seg imidlertid etter hvilken sivilstand de er i: For gruppene som helhet er det blant de yngste en betydelig større andel som har opplevd frykt for vold og trusler blant dem som er i et parforhold, mens det blant de eldste er en langt større andel blant de enslige. Det er da kun blant de yngste at vi finner større uro blant par enn blant enslige uten barn.

Figur 2. Uro for vold og trusler i nærmiljø, etter familiefase og kjønn. 1997-2004. Prosent av befolkningen 16 år og over

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1997-2004, Statistisk sentralbyrå.

Det er svært stor forskjell i andelen kvinner og andelen menn som sier at de har opplevd frykt for vold og trusler når de har gått alene på stedet der de bor. I LKU 1997-2004 er det mer enn fire ganger flere kvinner (14,2 prosent) enn menn (3,4 prosent) som sier at de i løpet av den siste tiden forut for undersøkelsen har opplevd å være noe eller svært urolig for å bli utsatt for vold eller trusler. I og med at forskjellene mellom kjønnene er så store, og at kvinner utgjør en ulik andel i de ulike familiefaser – vil det i hovedsak være kvinners uro for vold som blir synliggjort i de ulike familiefaser (se figur 2).

For alle aldersgrupper over 25 år er det enslige kvinner uten barn som føler seg mest utrygge. Blant enslige kvinner finner vi størst andel som har opplevd frykt for vold og trusler i alderen 25-44 år. Det ser ellers ut til at flere kvinner føler seg trygge etter hvert som de blir eldre, og etter hvert som de utvikler par og familieforhold. De i alderen 45-66 år, som bor i et parforhold og samtidig har barn i skolealder boende hjemme, ser samlet sett ut til å være de som føler seg mest trygge i sine nærmiljø. Etter oppnådd pensjonsalder øker imidlertid andelen urolige betydelig for kvinner i par og i enda større grad for de enslige.

Mange svar, men få overgrep i pensjonsalderen

Alle LKU-er med spørsmål om utsatthet og uro for lovbrudd, fra den første undersøkelsen i 1983 og frem til i dag, viser at de eldste er de som er minst utsatt for vold og trusler om vold. I enkelte år er det nesten ikke kartlagt noen tilfeller av vold blant dem som har oppnådd pensjonsalder, og i LKU 1997-2004 er det om lag 1 prosent som årlig blir utsatt for vold eller trusler blant dem som er 67 år eller eldre.

Selv om resultatene antyder en noe større andel utsatte blant eldre enslige enn blant jevngamle par, gir ikke undersøkelsene grunn til å påstå at det faktisk finnes en slik ulikhet. Den lave utsattheten blant de eldste gjør at det heller ikke er mulig å si noe mer holdbart om hvilke typer overgrep de få ofrene ut-

settes for. Dette til tross for at det, til sammen i de tre undersøkelsene, er hele 1 390 personer i alderen 67 år og eldre som har svart på spørsmål om deres utsatthet for vold og trusler om vold.¹

Godt voksne i par

Samlet sett er det om lag 3 prosent i aldersgruppen 45-66 år som årlig utsettes for vold eller trusler. I denne alderen er det noe flere menn enn kvinner som utsettes for vold, og noe flere kvinner enn menn som utsettes for trusler.

Blant dem som lever i et parforhold i alderen 45-66 år, finner vi at under 1 prosent årlig utsettes for vold – altså det samme som i aldersgruppen 67 år og over. I denne aldersgruppen er imidlertid risikoen for å bli voldsoffer tre ganger større blant de enslige enn blant dem som lever i parforhold – enten de bor med eller uten barn. Andelen som utsettes for vold og trusler blant de enslige i alderen 45-66 år, er på samme nivå eller høyere enn for befolkningen som helhet – i overkant av 5 prosent.

Enkelte enslige kvinner rapporterer om noe flere overgrep, spesielt trusler om vold – enn andre jevnaldrende ofre. Samlet sett finner vi derfor at kvinner blir utsatt for noe flere tilfeller av vold og trusler enn menn i aldersgruppen 45-66 år. Forskjellene er imidlertid ikke store, og det er svært få ofre i denne aldersgruppen som rapporterer om gjentatt og omfattende utsatthet.

Mer enn halvparten av de få voldstilfellene som er rapportert av personer som bor i parforhold, har skjedd på arbeidsplassen. I underkant av hvert fjerde tilfelle rettet mot de enslige fant sted på jobben. De enslige rapporterer også i noe større grad om vold i tilknytning til private boliger – sammenliknet med de som lever i par.

Familiefreden senker seg for de fleste...

I alderen 25-44 år er det en stor spredning og det er mange som lever i de ulike familiefasene. Til sammen er det nesten 3 900 personer i alderen 25-44 år som har svart på spørsmål om utsatthet for lovbrudd i LKU 1997-2004, og denne aldersgruppen utgjør dermed om lag 40 prosent av alle personene som har deltatt i undersøkelsene.

Ifølge LKU 1997-2004 er det 6,4 prosent som årlig utsettes for vold eller trusler i aldersgruppen 25-44 år. Som for de noe eldre, er det en tilnærmet lik andel ofre blant kvinner og menn – med noe flere ofre for vold blant menn og noe flere ofre for trusler om vold blant kvinner.

Tabell 1. Utsatthet for vold og trusler, etter familiefase for personer 45-66 år. 1997-2004. Prosent

	Alle	Enslige 45-66 år	Par uten barn 45-66 år	Par, 45-66 år med barn 7-19 år
Vold eller trusler om vold i alt	5,2	5,4	1,9	2,4
Vold i alt	2,7	3,4	0,7	0,9
Vold med merker eller kroppsskader	1,5	1,9	0,2	0,1
Vold uten merker eller kroppsskader	1,7	2,2	0,6	0,7
Trusler om vold	3,6	3,9	1,6	2,0
Andel som er urolige for vold eller trusler på bosted	8,9	9,7	7,7	4,2
Antall personer (N)	9 930	572	1 776	705

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1997-2004, Statistisk sentralbyrå.

... men ikke for alle unge voksne eller mødre

Når vi deler aldersgruppen inn etter familiefaser, ser vi imidlertid at det er relativt store forskjeller i risikoen for å ende opp som et offer. Andelen som årlig blir ofre er større blant de enslige – og da spesielt blant de enslige forsørgerne. Vi ser videre at risikoen for å bli utsatt, for både vold og trusler, reduseres betydelig etter hvert som par- og familieforholdet utvikler seg: Er du enslig forsørger, har du

omtrent fire ganger så høy risiko for å bli et offer for vold eller trusler om vold – sammenliknet med de som lever i par og har barn i skolealder boende hjemme.

Å leve i et parforhold med barn, og da spesielt småbarn, er den aller vanligste fasen når man er i alderen 25-44 år. Gjennomsnittlig oppgir også ofre som lever i parforhold noe flere tilfeller av vold og trusler enn det de enslige ofrene i samme aldersgruppe gjør. Så selv om andelen ofre er betydelig mindre blant personer som lever i barnefamilier, er de utsatt for nesten halvparten av alle voldstilfeller mot personer i alderen 25-44 år. Noe over halvparten av de kartlagte voldsepisodene mot personer i parforhold, skjedde mot kvinner. Småbarnsmødre og småbarnsfedre er utsatt for like mange tilfeller av vold. Blant dem som bor i parforhold med barn i skolealder, er det imidlertid flere ofre for – og tilfeller av – vold mot kvinner.

Omtrent halvparten av alle kartlagte tilfeller av trusler om vold mot enslige i alderen 25-44 år har skjedd i tilknytning til private boliger. Blant jevnaldrende som lever i par, både med og uten barn, er det mindre enn hver tredje trussel som har skjedd i eller ved egen eller andres bolig. Personer som bor i par oppgir langt oftere, for om lag halvparten av alle tilfeller, at de er blitt truet på arbeidsplassen. En klient, pasient eller kunde var gjerningspersonen i hele 40 prosent av alle tilfeller av vold og trusler mot par – enten de bor med barna eller ikke. De enslige uten barn opplever i over halvparten av alle tilfeller å bli utsatt for vold eller trusler fra helt eller delvis ukjente personer. Enslige forsørgere er, spesielt for trusler, særlig utsatt fra tidligere eller nåværende familiemedlemmer.

I aldersgruppen 25-44 år er det omtrent like mange enslige personer, som personer som lever i en familie med barn i skolealder. Selv om det er dobbelt så mange ofre for vold blant de enslige, har ofrene i de to gruppene opplevd nesten like mange voldsepisoder. Helsekonsekvensene etter den volden de har opplevd, er også noe ulike: Volden mot de enslige har i nesten hvert fjerde tilfelle endt med behandling hos helsepersonell, og i hvert femte tilfelle med at offeret ble sykemeldt. Ofre som bor i parforhold og med barn i skolealder, i all hovedsak mødre, oppsøker helsepersonell i langt mindre grad – sjeldnere enn hver tiende gang de utsettes for vold. De etterfølgende konsekvensene av voldsepisodene ser imidlertid ut til å være større for disse kvinnene enn for de enslige, da de i hvert tredje tilfelle blir sykemeldt eller på annen måte hindret fra å gjøre sine daglige gjøremål. Etter hver fjerde voldsepisode ble offeret sykemeldt eller på annen måte hindret i sine daglige gjøremål i mer enn 8 dager.

De fleste kartlagte volds- og trusseltifellene mot "enslige forsørgere" og "par med barn 7-19 år" i alderen 25-44 år har skjedd mot kvinner.² Selv om det må tas forbehold på grunn av de lave antallene kartlagte tilfeller, finner vi også andre likheter: Disse to gruppene har det til felles at de er utsatt for

Tabell 2. Utsatthet for vold og trusler, etter familiefase for personer 25-44 år. 1997-2004. Prosent

	Enslige 25-44 år	Par 25-44 år uten barn	Enslige forsørgere 25-44 år	Par 25-44 år med barn 0-6 år	Par 25-44 år med barn 7-19 år
Vold eller trusler om vold i alt	10,0	8,0	11,5	4,4	3,1
Vold i alt	4,2	2,8	5,3	2,1	2,0
Vold med merker eller kroppsskader	2,6	1,4	2,4	1,0	1,2
Vold uten merker eller kroppsskader	2,7	2,0	3,3	1,4	1,4
Trusler om vold ...	8,0	6,1	8,5	3,1	2,2
Andel som er urolige for vold eller trusler på bosted	10,4	8,9	8,8	7,8	6,1
Antall personer (N)	766	608	263	1 456	798

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1997-2004, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3. Utsatthet for vold og trusler, etter familiefase for personer 16-24 år. 1997-2004. Prosent

	Alle	Enslige 16-24 år		Par 16-24 år, uten barn	
		Alle	Bor hos foreldre		Bor ikke hos foreldre
Vold eller trusler om vold i alt	5,2	11,6	10,9	12,9	12,2
Vold i alt	2,7	7,6	7,0	8,7	9,3
Vold med merker eller kroppsskader	1,5	5,0	4,6	5,8	5,4
Vold uten merker eller kroppsskader	1,7	4,2	3,5	5,4	5,7
Trusler om vold	3,6	6,3	6,4	6,3	8,1
Andel som er urolige for vold eller trusler på bosted	8,9	10,3	8,3	14,4	16,0
Antall personer (N)	9 930	1 149	782	367	205

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1997-2004, Statistisk sentralbyrå.

overgrep som ikke er så sterkt knyttet til rus, da to tredjedeler av alle tilfellene av vold og trusler er begått av en gjerningsperson som ikke er påvirket av alkohol eller andre rusmidler. Av alle tilfeller av vold mot disse kvinnelige ofrene, er om lag 45 prosent "familievold" – det vil si at voldsutøver er et nåværende eller tidligere familie-medlem. Ingen andre grupper av volds ofre har en så høy andel familievold, uansett familiefase.

Ungdom mest utsatt for vold, uansett fase

Alle levekårsundersøkelsene viser at risikoen for å bli utsatt – spesielt for vold, både med og uten kroppsskader, men også for trusler – er klart høyest i den yngste aldersgruppen. Ut fra de tre siste undersøkelsene er det samlet sett nesten dobbelt så stor sjanse for å bli utsatt for vold og trusler hvis du er i alderen 16-24 år, sammenliknet med om du er i alderen 25-44 år. Dette gjelder for både kvinner og menn.

I alle faser er mer enn hver tiende ungdom utsatt for minst ett tilfelle av vold eller trussel om vold i løpet av ett år. Risikoen for å bli et offer er høy både for unge kvinner og menn, uansett familiefase. Ungdom i de ulike familiefasene har alle en høyere risiko for å bli utsatt for vold, sammenliknet med alle andre familiefaser blant de eldre. Selv om andelen ofre blant ungdom er gjennomgående høy, finner vi likevel noen vesentlige forskjeller i hva ofrene i de ulike ungdomsgruppene blir utsatt for.

Det er relativt få ungdommer i undersøkelsen som ikke bor hjemme eller som bor i parforhold. Selv om mange ungdommer blir utsatt for vold og trusler, vil det for disse små befolkningsgruppene være en viss usikkerhet i de risiko-verdiene som undersøkelsens resultater viser.³ Det kan likevel se ut til å være enkelte reelle fenomen i disse mindre gruppene som blir fanget opp i undersøkelsene.

Økt risiko å flytte hjemmefra?

Hvorvidt man bor hjemme eller ikke ser ut til å ha en viss betydning for risikoen for å bli voldsoffer – men ikke i like stor grad for andelen som utsettes for trusler om vold. Samlet sett er det ikke store forskjellene mellom de enslige som bor eller ikke bor hjemme, og vi finner heller ikke betydelige forskjeller mellom aldersgruppene 16-19 år og 20-24 år. En nærmere undersøkelse antyder imidlertid at det kan finnes noen forskjeller blant de enslige unge etter kjønn.

Er du en ung kvinne kan det å bo hjemme med foreldre eller ikke se ut til å utgjøre en betydelig forskjell i risiko for å bli et voldsoffer. Med forbehold om at gruppen er liten i undersøkelsene, finner vi at kvinner i alderen 16-24 år som ikke bor hjemme (og da spesielt før de er fylt 20 år) er den ungdomsgruppen som har høyest risiko (15 prosent) for å bli utsatt for vold og trusler. Denne ungdomsgruppen kan da se ut til å ha en særlig høy risiko for å bli utsatt for vold. Vi finner ikke en tilsvarende økt risiko for enslige unge menn som har flyttet hjemmefra.

Opplever unge kvinner og menn ulike overgrep?

Av enslig ungdom i alderen 16-24 år er 12 prosent menn og 10 prosent kvinner utsatt for minst ett tilfelle av vold eller trusler i løpet av et år. LKU 1997-2004 viser at enslige unge menn har noe større risiko for å bli utsatt for vold, og da særlig den som medfører fysiske skader, og enslige unge kvinner er noe mer utsatt for trusler.

Generelt er det slik at unge menn, i større grad enn unge kvinner, opplever å bli utsatt for vold i forbindelse med uteliv. Tre fjerdedeler av alle voldstilfeller mot unge menn har skjedd ute på offentlig sted, mens dette gjelder for en tredjedel av all vold mot unge kvinner. Nesten halvparten av alle voldstilfeller mot unge kvinner, og hvert tiende tilfelle mot unge menn, skjer i eller ved egen eller and-res bolig. Mer enn tre fjerdedeler av all vold mot menn er også utført av en helt eller delvis ukjent gjerningsperson, for kvinner gjelder dette for under halvparten. Det er i tillegg slik at tre fjerdedeler av alle voldstilfeller mot unge menn, og halvparten av alle tilfeller mot kvinner, er utført av en ruspåvirket gjerningsperson.

At kvinner og menn mange ganger opplever å bli utsatt for vold på forskjellige arenaer, og av gjerningspersoner de har forskjellig relasjon til, gjelder også på tvers av de ulike familiefasene. Av den volden som de unge enslige kvinnene opplever, skjer imidlertid en betydelig større andel på offentlig sted og blir utført av ruspåvirkede og helt eller delvis ukjente gjerningspersoner – sammenliknet med fordelingen av den volden som kvinner i par blir utsatt for.

Dramatiske unge par?

Vi har sett av de eldre aldersgruppene at det å leve i par, og i enda større grad i en barnefamilie, medfører en redusert andel utsatte. Det å leve i par som ungdom ser imidlertid ikke ut til å ha samme betydning i forhold til risiko som for de voksne. Samlet sett er det like stor risiko blant de enslige som ikke bor hjemme og de som lever i par. Blant par er det imidlertid flere som har opplevd å bli utsatt for tilfeller av både vold og trusler i løpet av ett år. Ser vi på andelen som blir utsatt for trusler og andelen som blir utsatt for vold hver for seg, viser det seg derfor at risikoen for å bli utsatt for både vold og trusler er noe høyere for de som lever i par enn for de enslige (se tabell 3).

Risikoen for å bli utsatt for vold eller trusler er omtrent like stor for kvinner som for menn blant de som lever i par. De kvinnelige ofrene i par opplever imidlertid å bli utsatt for flere overgrep enn menn, og de ser også ut til å oppleve ulike typer voldsovergrep.

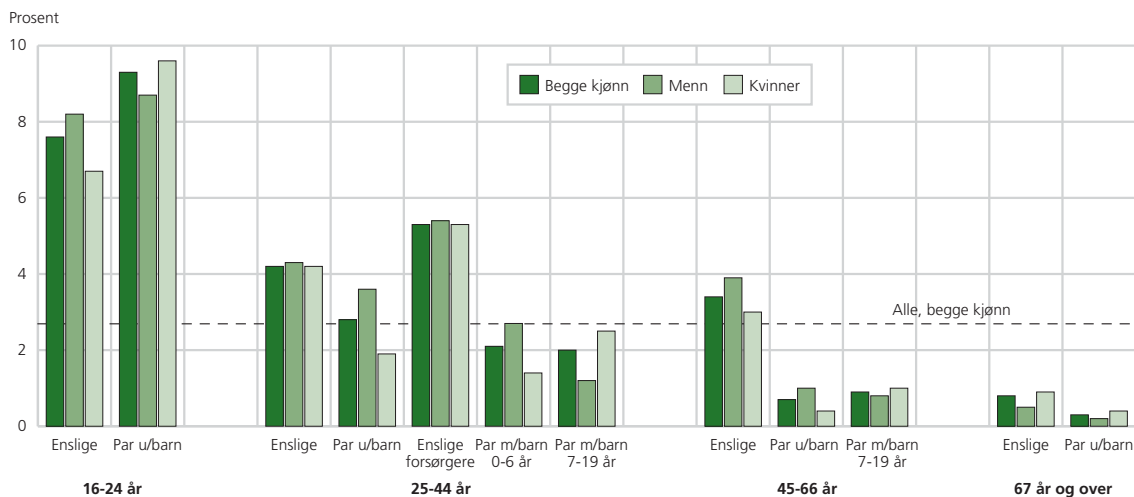
Tre av fire voldstilfeller som menn i par blir utsatt for, skjer ute på offentlige steder. Volden er i de aller fleste tilfeller utført av en ruspåvirket og, for offret, helt eller delvis ukjent gjerningsperson. Ofrene blant unge menn som lever i par skiller seg i så måte ikke fra ofrene blant enslige unge menn.

Nesten halvparten av alle rapporterte tilfeller av vold mot unge kvinner i par er utført av en klient, pasient eller kunde – og har skjedd på arbeidsplassen eller lærestedet. Hvert tredje tilfelle av vold har skjedd i tilknytning til boliger, og mindre enn hvert femte tilfelle har skjedd ute på offentlig sted. Av den volden som de enslige unge kvinnene opplever, finner vi en høyere andel som har skjedd på både den private og den offentlige arena.

Om kartleggingen av volds- og trusseltilfeller i LKU

Undersøkelsen gir hvert offer en mulighet til å beskrive inntil seks tilfeller av vold og trusler. I undersøkelsen kartlegges først de mest alvorlige voldstilfellene, og til slutt truslene om vold. Alle ofre blir i tillegg spurt om hvor mange tilfeller av vold (med uten kroppsskader) og trusler de har opplevd i løpet av det siste året. Vi får da opplysninger som kan si oss noe om hvor mange av de ulike typene lovbrudd som ikke blir nærmere kartlagt i undersøkelsen (hvert offer kan oppgi et tosifret antall av de ulike typene overgrep). Om lag hvert tiende offer rapporterer om seks eller flere tilfeller av vold og trusler. De aller fleste (mer enn 95 prosent) tilfeller av vold som medfører kroppsskader blir dermed kartlagt. Det er noe mer av volden uten fysiske skader, og i enda større grad trusler, som ikke blir nærmere beskrevet. Dette er hovedsakelig vold og trusler som er konsentrert mot noen svært få og betydelig belastede ofre. Det er de enslige, fra de yngste og opp til 66 år – unntatt enslige forsørgere – som har oppgitt flest antall overgrep som ikke er nærmere beskrevet.

Figur 3. Utsatthet for vold, etter familiefase og kjønn. 1997-2004. Prosent av befolkningen 16 år og over

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1997-2004, Statistisk sentralbyrå.

Ut fra LKU 1997-2004 kan vi med andre ord ikke slå fast at unge kvinner som lever i parforhold er spesielt utsatt for familievold eller vold i parforhold. Både kvinner og menn som lever i parforhold ser imidlertid ut til å oppleve langt mer trusler om vold i det private rom, sammenliknet med det de enslige kvinner og menn gjør. Mer enn halvparten av alle trusler mot unge i parforhold har skjedd i eller ved egen eller andres bolig – og i nesten halvparten av alle tilfellene er det en nabo, venn eller kollega som har kommet med trusselen om vold.

Enslig utsatthet i private og offentlige rom

I LKU 1997-2004 utgjør enslige i alderen 16-24 år drøyt 11,5 prosent av alle som har svart, mens gruppen har blitt utsatt for hele 33 prosent av alle de nærmere beskrevne voldsepisodene – og nesten 40 prosent av alle voldstiltfeller som har gitt fysiske merker eller skader. Ut fra den volden som er kartlagt i LKU 1997-2004, er med andre ord hvert tredje tilfelle av all vold mot voksne i Norge rettet mot denne gruppen.⁴ I tillegg er hver tiende av de enslige i alderen 25-44 år utsatt for vold eller trusler. Vi har også sett at utsattheten for de enslige blir halvert når vi kommer over i aldersgruppen 45-66 år, og at det er svært få ofre for vold og trusler blant dem som er i pensjonsalderen.

Ut fra sammenhengen mellom utsatthet og alder for de enslige, er det grunn til å tro at utsattheten som enslig først reduseres et godt stykke inn i voksenalderen. Gjennom å se på familiefaser har vi dermed avdekket at det finnes en gruppe voksenungdom som er like utsatt som det ungdom er. Etter ungdomstiden er det med andre ord ikke en økende alder, men snarere spørsmålet om man går over i en annen familiefase med partner eller barn som er avgjørende for om risikoen for vold reduseres.

Familiefase, kjønn og risiko for vold

Når vi ser på utsattheten for kvinner og menn i de ulike familiefasene, er det gjennomgående relativt små forskjeller mellom kjønnene i risiko for å bli et

offer. Andel utsatte for vold og trusler er i langt større grad avhengig av alder og, etterhvert som du blir eldre – hvilken familiefase du er i. Selv om det generelt er slik at en noe større andel enslige menn er utsatt for vold, og enslige kvinner er noe mer utsatt for trusler, er det livssituasjonen som enslig eller ikke som ser ut til å bety mer enn kjønn.

Det finnes imidlertid visse unntak fra den generelle kjønnslikheten i voldsrisiko innenfor enkelte mindre grupper, for eksempel enslige i alderen 16-19 år som ikke bor hjemme – hvor kvinner er spesielt utsatt. Det finnes også enkelte befolkningsgrupper hvor kjønnsfordelingene er ulike, samtidig som risikoen for å bli utsatt er høyere enn i andre jevnaldrende familiefaser med en mer jevn kjønnsfordeling. Dette gjelder spesielt de enslige forsørgerne i alderen 25-44 år (kvinner utgjør 86 prosent), de som er 16-24 år og lever i par (kvinner utgjør 66 prosent) og enslige i alderen 25-44 år (menn utgjør 67 prosent).⁵

Selv om den generelle risikoen for å bli et offer er relativt lik innenfor de ulike familiefasene, har vi sett at en del av de kvinnelige ofrene opplever å bli ofre for andre typer vold enn det de fleste mannlige ofrene blir. Vi ser også at mange enslige, spesielt kvinner, har opplevd relativt mye vold og trusler på private arenaer fra personer de kjenner. Vi har videre sett at en del ofre som er i par – både blant dem som har og ikke har barn, og i ulike aldersgrupper – i større grad enn andre rapporterte om vold på arbeidsplassen. At såpass mange enslige kvinner, sammenliknet med de som er i par og familier, rapporterer om overgrep i det private rom – kan ha mange forklaringer. Resultater fra andre undersøkelser av vold i parforhold viser at en del vold og trusler har en sammenheng med samlivsbrudd (Haaland, Clausen og Schei 2005). De beskrevne tilfellene av vold og trusler kan med andre ord være forbundet med en tidligere familiefase, og for noen ofre vil det også være årsaken til at de har gått inn i en ny familiefase.

Etterord om de små, men spesielt utsatte, grupper

Mange av de presenterte sammenhengene er godt innenfor de statistiske feilmarginene som det normalt opereres med i denne type analyser. Til tross for det store utvalget i LKU 1997-2004 møter vi imidlertid ganske raskt grensene for hvor mye vi kan si om risikoen, og hvilke typer av tilfeller, de ulike gruppene av befolkningen blir utsatt for. Andre som har brukt metoden med å slå sammen flere intervjuundersøkelser, har da også anvendt langt flere undersøkelser fra en lengre tidsperiode (jf. Estrada og Nilsson 2004 om alenemødres utsatthet i Sverige i perioden 1988-1999). Enkelte av resultatene vi her har presentert som mer eller mindre holdbare sammenhenger, kan det derfor sås tvil om. Vi har likevel valgt å gå relativt langt i å beskrive utsatthet innenfor enkelte små grupper.

De presenterte sammenhengene som ligger i grenselandet for dette, er vurdert ut fra hvor gjennomgående og logiske resultatene er i forhold til andre tilsvarende og større grupper. Resultatene for de mindre gruppene er også vurdert i forhold til samsvaret med resultatene fra andre liknende undersøkelser som har sammenliknbare og, i noen tilfeller, større utvalg. Referansene har da vært den nylig gjennomførte norske spørreundersøkelsen om utsatthet for vold i parforhold (Haaland, Clausen og Schei 2005), de svenske levekårsundersøkelsene som årlig er gjennomført i perioden 1978-2002 (SCB 2004), og til en viss grad levekårsundersøkelsene i Danmark (Andersen 2003).

¹ Blant de aller eldste er noen grupper ikke representert i resultatene fra levekårsundersøkelsene – enten fordi de har frafall på grunn av redusert helse, eller fordi de på grunn av opphold i institusjoner ikke er en del av utvalget. LKU kan derfor ikke gi svar på om disse spesielt sårbare gruppene er mer eller mindre utsatt for vold eller trusler om vold enn andre.

² Henholdsvis 90 og 80 prosent av alle tilfeller av vold og trusler er mot kvinner i disse gruppene.

³ Gruppene "par 16-24 år" (N=205, kvinner N=135) og "enslig 16-24 år bor ikke hos foreldre" (N=367, kvinner N=177) er små og det kan derfor være tilfældige utslag. Dette kan også være tilfellet for "enslige forsørgerne 25-44 år" (N=263, kvinner N=226).

⁴ Om forskjellen mellom de beskrevne og oppgitte antall tilfeller av vold og trusler, og begrensningene på grunn av dette, se egen tekstboks.

⁵ Andre familiefaser i LKU1997-2004 hvor ett av kjønnene utgjør 60 prosent eller mer: Par 25-44 år med barn 7-19 år (60 prosent kvinner), Par 67 år og eldre uten barn (61 prosent menn), Enslige 67 år og eldre (73 prosent kvinner).

Referanser

Andersen, Bjarne Hjorth (2003): Vold og nervøsitet for vold, i: Andersen red.: *Udviklingen i befolkningens levekår over et kvart århundrede* Au., Socialforskningsinstituttet 03:14, København.

Estrada, Felipe og Anders Nilsson (2004): Exposure to threatening and violent behavior among single mothers. The significance of Lifestyle, Neighbourhood and Welfare Situation, *British Journal of Criminology* 44(2).

Haaland, Clausen og Schei (Red.) (2005): *Vold i parforhold - i ulike perspektiv*. NIBR-rapport 2005:3, Norsk institutt for by- og regionsforskning.

SCB (2004): *Offer för våld och egendomsbrott 1978-2002*, Levandförhållanden Rapport 104, Statistiska centralbyrån, Stockholm.

SSB (2005): *Levekårsundersøkelsene om utsatthet og uro for lovbrudd*, <http://www.ssb.no/kriminalitet/vold/>

Stene, Reid J. (2004): Mange - men færre - ofre, *Samfunnspeilet* 3, 2004, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2003): Vold og trusler i 20 år. Levekårsundersøkelsene 1983-2001, *Samfunnspeilet* 1, 2003, Statistisk sentralbyrå.

28.11.05

Fengslinger, 2002

Lengre tid i varetekt

I gjennomsnitt 2 800 fanger oppholdt seg i norske fengsler i 2002. Dette var en økning på 2,5 prosent fra året før. Varetekt hadde størst prosentvis økning.

Fengslene mottok 11 600 nyinnsettelse i 2002 – noen færre enn året før. Kvinneandelen utgjorde 8 prosent, og relativt til befolkningen var det flest nyinnsettelse i aldersgruppen 21-24 år.

Ved årets begynnelse, 1. januar 2002, var det mer enn 2 700 fanger i norske fengsler. Dette var nesten 10 prosent flere enn 1. januar 2001.

Flere i varetekt

På tross av 3 prosent nedgang i det totale antall nyinnsettelse, gikk antall nyinnsettelse til varetekt opp med nesten 2 prosent, til nesten 4 100. Tallene viser også at det blant nyinnsettelsene til varetekt var færre kvinner og flere menn enn året før. På en gjennomsnittlig dag i 2002, var det nesten 9 prosent flere varetektsinnsatte sammenlignet med 2001.

I tillegg til at flere satt i varetekt i 2002, tilbrakte de også lengre tid i varetekt sammenlignet med 2001. 17 prosent av de som ble løslatt eller overført fra varetekt til soning – sonet lenger enn tre måneder. Av de som avsluttet varetektsoppholdet i 2002, hadde 110 personer sittet i mer enn ett år.

Inntil alle sikringsdommer er gjennomført eller omgjort, vil både forvarings- og sikringsdømte inngå i fengslingsstatistikken. I 2002 medførte nye forvaringsdommer sju overføringer fra varetekt.

25.11.2005

Arbeidskraftundersøkinga. Sesongjusterte månedsvise tal, september 2005

Stabil arbeidsløyse

Både arbeidsløysa og sysselsetjinga endra seg lite frå perioden mai-juli til august-oktober, syner nye sesongjusterte tal frå arbeidskraftundersøkinga (AKU) til Statistisk sentralbyrå.

Etter ein vekst frå 2004 og inn i starten på 2005, har arbeidsløysa ifølgje AKU halde seg stabil siste tremånadersperioden, når ein tek omsyn til feilmarginen. Sesongjusterte tal for registrerte arbeidslause ved Aetat har i same periode (frå mai-juli til august-oktober) synt ein nedgang på 2 000 personar.

Talet på sysselsette personar synte ein vekst på 4 000 personar siste tremånadersperioden, ifølgje AKU. Dette er isolert sett innanfor feilmarginen, men likevel i tråd med den aukande trenden vi har hatt sidan sommaren 2003.

Arbeidsløysa ned i Tyskland

Den sesongjusterte arbeidsløysa i Noreg var 4,7 prosent i september, uendra frå i juni. I EU15-landa var det ein nedgang frå 7,9 til 7,7 prosent, medan talet for OECD-landa var uendra på 6,5 prosent. I USA var arbeidsløysa 5,1 prosent i september, mot 5,0 prosent i juni. I same periode gjekk arbeidsløysa ned frå 4,9 til 4,7 prosent i Danmark, medan talet for Finland var uendra på 8,3 prosent. Frå juni til september var det ein nedgang i Tyskland frå 9,5 til 8,7 prosent, og i Frankrike frå 9,6 til 9,4 prosent, syner tal frå OECD og Eurostat.

Frå juni (perioden mai-juli) til september (august-oktober) i år minka talet på utførte vekeverk (å 37,5 timar) med 11 000, men dette er innanfor feil-

marginen i AKU. Den seinaste utviklinga i vekeverkstala må ein sjå i samanheng med ein uvanleg sterk vekst i talet på personar med ferie i sommarmånadene juni, juli og august i år (særleg juli og august), samanlikna med dei to føre åra. Dette gjer at sesongjusteringsmetoden for tida har vanskar med å måle kor stor del av dei observerte endringstala som kjem av vanlege sesongvariasjonar.

24.11.2005

Samboere, 2002-2004

Flere samboerskap og færre ekteskap

Innslaget av samboere har endret seg lite blant de yngste (20-24 år) siden slutten av 1980-tallet. I alle andre aldre har det vært en jevn økning. Antallet gifte går ned, men fortsatt er ekteskapene i klar majoritet.

Forholdet mellom samboerskap og ekteskap er om lag en til fire. Av alle som levde i samliv i 2002-2004, var 26 prosent samboere og 74 prosent gifte. Tilsvarende tall for 1993-1995 var 19 og 81 prosent. Alle de nevnte tallene gjelder for kvinner og menn 20-79 år.

Regnet av alle kvinner, det vil si enten de levde i samliv eller ikke, er det forholdsvis flest samboere blant dem som er i siste halvdel av 20-årene, nærmere bestemt 40 prosent. Noe mindre innslag av samboere er det blant de litt yngre og litt eldre kvinnene, henholdsvis 32 prosent (20-24 år) og 35 prosent (30-34 år).

Tall for 2003-2004 viser at andelen samboere fortsatt øker i de fleste aldersgrupper. Det gjelder for både kvinner og menn. Sett over tid er samboerskap blant de yngste kvinnene (20-24 år) et

unntak fra den kontinuerlige veksten vi ser i de andre aldersgruppene. Frem til slutten av 1980-tallet var det disse yngste som ledet an, men deretter har andelen samboere endret seg lite i denne aldersgruppen.

Tall for samboere bygger på representative intervjuundersøkelser foretatt av Statistisk sentralbyrå. Om en person blir definert som samboer eller ikke, avhenger av hva intervjupersonen selv oppgir på spørsmålet om en lever i samliv.

Basert på intervjudata fra 2002-2004 er det totale antallet samboere anslått til om lag 590 000, det vil si 295 000 par. Samboerpar med minst ett felles hjemmeboende barn inngår i den årlige familiestatistikken. De utgjorde for den samme perioden vel 100 000 par. Det vil si at om lag hvert tredje samboerpar har barn sammen.

24.11.2005

Holdninger til innvandring og innvandrere, 2005

Mer positive holdninger til innvandrerne

Holdningene til innvandrere og innvandring ble gjennomgående noe mer imøtekommende siste år. Det framgår av Statistisk sentralbyrås undersøkelse av holdninger til innvandrere og innvandring for 2005.

Andelen som mener at det bør bli vanskeligere for flyktninger og asylsøkere å få opphold i Norge, gikk ned med 8 prosentpoeng siste år. 5 prosentpoeng flere enn året før mener at innvandrere beriker det kulturelle livet i Norge, og 4 prosentpoeng færre tror at innvandrere flest misbruker de sosiale velferdsordningene i samfunnet. Andelen som er enig i at innvandrere flest gjør en nyttig innsats i arbeidslivet, gikk opp med 3 prosentpoeng.

Gode økonomiske tider

At tallet på asylsøkere har fortsatt å gå nedover, kombinert med virkningen av gode økonomiske tider, er trolig noe av forklaringen på disse holdningsendringene. Det innebærer også at negative storpolitiske hendelser utenfor lan-

dets grenser da dataene ble samlet inn i juli, som bombeattentatet på metroen i London og angrepet på hoteller i Sharm el-Sheik i Egypt, ikke satte spor i den norske opinionen når det gjaldt forholdet til egne innvandrere.

Folk flest synes innvandrere beriker samfunnet

De nyeste dataene viser nå at sju av ti mener innvandrere flest gjør en nyttig innsats i norsk arbeidsliv, og like mange mener at innvandrere flest beriker det kulturelle livet i Norge. Samtidig avviser halve befolkningen at innvandrere misbruker de sosiale velferdsordningene. På spørsmålet om innvandrere representerer en kilde til utrygghet, er det ingen endring fra året før. Fortsatt tror fire av ti at innvandrere utgjør en kilde til utrygghet, mens fem av ti avviser dette.

At befolkningen i Norge har et overveiende positivt forhold til innvandrere, viser seg også ved at hele ni av ti ikke ville ha noe imot å få en hjemmehjelp eller en ny nabo som er innvandrer. Bare 6 prosent av befolkningen gir uttrykk for at de ville synes dette var ubehagelig, en nedgang på 3-4 prosentpoeng siden i fjor. Ni av ti mener også at innvandrere bør ha de samme mulighetene på arbeidsmarkedet som nordmenn. Men fortsatt er likevel en tredjedel negativ til å få en svigersønn eller svigerdatter med innvandrerbakgrunn.

Holdningene varierer i befolkningen

Holdningen til innvandrere og innvandring varierer i befolkningen etter bakgrunnsfaktorer som alder, utdanning, bosted og omfanget av kontakt med innvandrere. Tidligere undersøkelser har vist at også politiske sympatier har stor betydning for holdningene.

Kjønn betyr nokså lite, men det er en svak tendens til at kvinner er noe mer innvandrervennlig innstilt enn menn. Alder er sterkere knyttet til holdningene, og her er det slik at de eldste (67-79 år) skiller seg ut med de mest skeptiske og restriktive holdningene. De yngste (16-24 år) er noen ganger blant de mest liberale, som i spørsmålet om innvandrere bør bli mest mulig lik nordmenn og spørsmålet om å godta innvandrere som svigersønn/svigerdatter. I spørsmål som gjelder innvandrere på arbeidsmarkedet

er de unge imidlertid mindre generøse enn unge voksne (25-44 år) og middelaldrende (45-66 år) som er tryggere etablert i arbeidslivet.

Utdanningsnivået påvirker mest

Utdanning er den av bakgrunnsfaktorene som påvirker holdningen til innvandrere og innvandring mest. Høyt utdannede er systematisk mer positivt innstilt til innvandrere og innvandring enn midlere og lavt utdannede. Mens for eksempel 20 prosent av befolkningen med lang universitets- eller høgskoleutdanning mener det bør bli lettere for flyktninger og asylsøkere å få opphold i Norge, er det bare 5 prosent av befolkningen med grunnskoleutdanning som høyeste utdanning som mener det samme.

Personer bosatt i tettbygde strøk med over 100 000 innbyggere, det vil si i de største byene med omland, er gjennomgående noe mer liberale i sine holdninger til innvandrere og innvandring enn personer i mindre urbane strøk av landet. For enkelte holdningsindikatorer svekkes effekten av bostedsstrøk eller blir helt borte når en tar hensyn til forskjeller i utdanningsnivå eller omfanget av kontakt med innvandrere.

Velviljen til innvandrere og innvandring er gjennomgående over gjennomsnittet i Akershus og Oslo. For eksempel mener nærmere åtte av ti i denne landsdelen at innvandrere gjør en nyttig innsats i arbeidslivet, mot sju av ti på landsbasis. Tilsvarende funn er gjort flere år på rad, men forskjellene mellom landsdelene synes denne gang å være noe mindre enn før.

Sosial kontakt er holdningsskapende

Personer som har sosial kontakt med innvandrere har mer innvandrervennlige holdninger enn personer som mangler slik kontakt. Jo flere arenaer kontakten utspilles på, desto større er velviljen. Holdningen til innvandrere er likeledes avhengig av hvor mange innvandrere som omfattes av kontakten. Jo flere innvandrere, jo mer positive er holdningene.

Hvorvidt det er kontakten som genererer positive holdninger, eller det er de positive holdningene til innvandrere som

fører til mer kontakt med dem, er uavklart. Sannsynligvis gjør begge mekanismene seg gjeldende.

17.11.2005

Registrert arbeidsledighet blant innvandrere, 3. kvartal 2005

Størst nedgang i ledigheten blant østeuropeere fra nye EU-land

Den registrerte arbeidsledigheten blant innvandrere gikk ned med 0,9 prosentpoeng, fra 10,8 prosent i 3. kvartal 2004 til 9,9 prosent i 3. kvartal 2005. Størst var nedgangen blant dem fra de nye EU-landene i Øst-Europa med 2,4 prosentpoeng. I hele befolkningen gikk ledigheten ned fra 4,1 til 3,7 prosent.

Som innvandrere regnes her en person født i utlandet av utenlandsfødte foreldre (også kalt førstegenerasjonsinnvandrere). Statistikken gjelder kun de som er registrert bosatte, det vil si at de ifølge folkerregisteret forventes å oppholde seg i landet i minst seks måneder. Tallene bygger på Aetatets register over helt ledige registrert ved arbeidskontorene, og de er beregnet i prosent av arbeidsstyrken hvis ikke annet er angitt.

De fra nye EU-land på vestlig nivå Innvandrere fra de nye EU-landene i Øst-Europa hadde samlet en registrert ledighet på 5,1 prosent ved utgangen av august 2005, mens folk fra de øvrige østeuropeiske landene lå på 12,1 prosent. Med andre ord var ledigheten for innvandrerne fra de nye EU-landene i Øst-Europa lavere enn den vi for eksempel finner i den vestlige gruppen fra Nord-Amerika og Oseania der 5,6 prosent var registrert ledige. Innvandrere fra de nye EU-landene hadde, som nevnt, størst nedgang med hele 2,4 prosentpoeng fra august 2004 til 2005.

Innvandrere fra Afrika ligger fortsatt høyest når det gjelder registrert arbeidsledighet med 19,3 prosent. Ellers finner vi en arbeidsledighet på 13,1 prosent blant innvandrere fra Asia, mens de fra Sør- og Mellom-Amerika lå på 10,6 prosent. Innvandrere fra Øst-Europa hadde

totalt en ledighet på 10,1 prosent. Nordiske innvandrere lå som vanlig lavest med 4,0 prosent ledige, tett etterfulgt av de fra resten av Vest-Europa som hadde 4,1 prosent.

Den høye ledigheten blant innvandrere fra Afrika må ses på bakgrunn av en relativt større andel flyktninger med kortere botid i denne gruppen enn i de øvrige ikke-vestlige gruppene. Dette gjelder spesielt flyktninger fra Somalia.

Tilnærming mellom menn og kvinner

Innvandremenn hadde størst nedgang i registrert ledighet med 1,3 prosentpoeng fra 3. kvartal 2004 til 3. kvartal 2005. Blant innvandrerkvinner var nedgangen på 0,5 prosentpoeng. Denne utviklingen har medført en viss tilnærming mellom ledigheten til menn og kvinner i innvandrerbefolkningen der andelen per 3. kvartal i år var henholdsvis 9,9 og 9,8 prosent. Tradisjonelt har innvandremenn hatt markant høyere registrert ledighet enn innvandrerkvinner. I hele befolkningen er det nå kvinner som har høyest registrert ledighet med 3,8 prosent, kontra 3,6 prosent blant menn.

Flest registrert ledige med fire til sju års botid

Fordelinger etter botid viser høyest registrert arbeidsledighet i gruppen med botid på mellom fire og seks år. Ledigheten for disse i 3. kvartal i år var 3,4 prosentpoeng høyere enn blant dem med kortest botid på under fire år – 9,5 kontra 6,4 prosent (NB: Beregnet i prosent av befolkningen). Denne tendensen er ganske stabil og gjør seg gjeldende i alle innvandrergruppene, men er sterkest blant de ikke-vestlige. Dette henger høyst sannsynlig sammen med at mange nyankomne innvandrere (som regel flyktninger) går gjennom en periode med både norskopplæring og eventuelle kvalifiseringstiltak før de gjør seg gjeldende som arbeidssøkere. I gruppen med sju års botid og mer ser vi at den registrerte ledigheten går ned igjen – fra 9,5 til 5,6 prosent, men det finner imidlertid ikke sted noen utjevning mellom innvandrer nasjonalitetene som følge av dette. Innvandrere fra Afrika har fortsatt høyest ledighet, og det går fremdeles et markant skille mellom de vestlige og de ikke-vestlige.

Høyest arbeidsledighet i Nordland

Nordland hadde i august 2005 den høyeste registrerte arbeidsledigheten blant innvandrere med 8,2 prosent målt i forhold til innvandrerbefolkningen 16-74 år. Nest høyest ledighet blant innvandrere hadde Østfold med 7,8 prosent, men også Finnmark Finnmárku lå tett opptil dette nivået med 7,7 prosent ledige. Den laveste arbeidsledigheten blant innvandrere finner vi i Sogn og Fjordane og Akershus med henholdsvis 4,5 og 4,8 prosent registrert ledige.

Målt i prosent av befolkningen var ledigheten på 2,7 totalt og 6,1 for alle innvandrere. Finnmark Finnmárku hadde størst nedgang i registrert ledighet blant innvandrere med 2,2 prosentpoeng fra august 2004 til august 2005, men også Møre og Romsdal hadde en markant nedgang på 1,9 prosentpoeng. Det var ellers nedgang i de fleste fylker med unntak av Nordland som hadde en svak økning på 0,6 prosentpoeng, og Hordaland der ledigheten var uendret.

34 prosent av de på ordinære tiltak er innvandrere

2 818 innvandrere var registrert som deltakere på ordinære arbeidsmarkeds tiltak i 3. kvartal 2005. I forhold til 3. kvartal året før var det bare en marginal økning på 64 personer. Totalt deltok 8 181 personer på slike tiltak, noe som var en nedgang på over 1 800 i forhold til 3. kvartal året før. Innvandrere utgjorde 34 prosent av alle deltakere på ordinære arbeidsmarkeds tiltak. Målt i prosent av befolkningen hadde innvandrere en deltakerandel på 1,0. I befolkningen totalt lå denne andelen på 0,2 prosent. Innvandrere fra Afrika hadde den høyeste deltakerandelen med 1,9 prosent. Ellers hadde innvandrere fra Asia en andel på 1,4 prosent. De fra Øst-Europa og Sør- og Mellom-Amerika hadde hver en andel på 1,0 prosent. De vestlige innvandrerne er marginale grupper i denne sammenheng med en deltakerandel omtrent på nivå med befolkningen totalt.

De fylkesvise tallene viser ellers at Telemark hadde høyeste deltakerandel blant innvandrere med 1,9 prosent. Lavest andel finner vi i Nordland med 0,5 prosent.